

Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta
Katedra právných dejín

Reformátori starovekej Sparty

Vedúci diplomovej práce: Prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.

Autor diplomovej práce: Peter Klein

Dubová 6, Prešov

5. ročník

prezenčné štúdium

Prešov, január 2008

Prehlásenie

Prehlasujem, že som túto diplomovú prácu spracoval samostatne a že som uviedol pramene, z ktorých som pre svoju prácu čerpal spôsobom vo vedeckej práci obvyklým.

Január 2008

Peter Klein.....

Peter Klein

Abstrakt

Predkladaná diplomová práca sa zaoberá reformami, ktoré ovplyvnili rozvoj spartského zriadenia. Práca je rozdelená do šiestich kapitol. V prvej kapitole sa zaoberáme Lykurgom, ktorý sa považuje za zakladateľa politickej a spoločenskej štruktúry spartského štátu. Ďalej poukážeme na príčiny rozkladu tohto zriadenia.

V posledných kapitolách sa venujeme reformám Agisa IV., Kleomena III. a Nabisa, ktorí sa snažili zastaviť úpadok Lykurgovho zriadenia.

Abstract

This diploma thesis deals with the reformations, which influenced the development of the Spartan establishment. The thesis is divided into six chapters. In the first chapter we are dealing with Lycurgus, who is considered to be the founder of political and social structure of Spartan state. Later we point out the reasons of the decline of the Spartan state.

The last chapters are dedicated to the reformations of Agis IV., Cleomenes III. and Nabis, who tried to prevent the decline of Lycurgus' establishment.

Obsah	
Úvod	5
1. Lýkurgos	7
1.1 Pochybnosti o jeho existencii	7
1.2 Lýkurgova rétra	8
1.3 Obsah tzv. Lýkurgovej rétry	9
1.3.1 Óby a fýly	10
1.3.2 Gerúsia (zloženie, voľba, úloha)	11
1.3.3 Archágetai- Spartská dyarchia	13
1.3.4 Apellá a tzv. dodatok k rétre	15
1.4 Eforát	17
1.5 Pozemkové vlastníctvo a deľba pôdy na údely	19
1.5.1 Heilóti a pôda	21
1.5.2 Perioikovia a pôda	24
1.6 Sparta a peňažné hospodárstvo	26
1.7 Sparta a občianstvo	28
2. Počiatky rozkladu tzv. Lýkurgovho zriadenia v 5. a 4. storočí	28
2.1 Postupné prenikanie peňazí	28
2.2 Prehlbovanie sociálnych diferenciácií	29
2.3 Epitadeova rétra	30
2.4 Strata Messenie	32
3. Prehĺbenie krízy Spartského štátu v 3. storočí	34
3.1 Legalizácia peňazí za Area	34
3.2 Pokles počtu plnoprávných Spartánov	34
3.3 Reformné východiská	36
4. Agis IV.	38
5. Kleomenés III.	44
6. Nabis	52
7. Záver	54
Zoznam použitej literatúry	57

Úvod

Sparta už v staroveku vzbudzovala u antických autorov značný obdiv, ale bola aj predmetom oprávnených kritik.

Predmetom mojej práce sú štyria spartskí reformátori, ktorých činnosť hlboko zasiahla do dejín tohto štátu. Prvý z nich udal charakter celému zriadeniu, ktoré sa po ňom nazýva tzv. Lykúrgovo zriadenie. Mohli by sme povedať, že položil akýsi ústavný základ politickej a spoločenskej štruktúry spartskej spoločnosti. Vytvoril zriadenie, ktoré obdivovali ďaleko za hranicami štátu, ale ako ironicky poznamenáva Xenofón, nikto sa ho nesnažil napodobňovať.

Spartskí králi Agis IV, Kleomenés III. a v neposlednom rade aj Nabis sa snažili čeliť neúprosnému rozvratu tradičného spartskeho zriadenia založeného podľa antickej tradície samotným Lýkurgom. Rozvratu bolo možné zabrániť len za cenu radikálnych reforiem celej spartskej spoločnosti, ku ktorým sa aj odhodlali. Zaujímavosťou je, že ich snahy spadajú do krátkeho časového obdobia a nasledovali takmer po sebe. Aj keď sa snažili poučiť z chýb svojich predchodcov, reformy ani jedného z nich sa neudržali natrvalo, alebo sa vôbec nezrealizovali.

Mojím cieľom bude poukázať na zvláštnosti spartskeho zriadenia, ktorého vznik je podľa tradície pripisovaný Lykúrgovi. Zmapovať predovšetkým politické inštitúcie a sociálne zloženie spartskej spoločnosti a poukázať na príčiny postupného rozkladu celého zriadenia, ktoré dospelo do štádia, keď krízu bolo možné riešiť len radikálnymi sociálnymi reformami. Problémy, ktorým Sparta čelila však boli takého charakteru, že dodržanie starých zásad, na ktorých spočívalo tradičné zriadenie, len ťažko bolo možné dodržať. Odvážlivci, ktorí sa na túto úlohu podujali, preto vždy činili pod rúškom obnovy tradičného Lýkurgovho zriadenia.

Záver výkladu o spartských reformátoroch doplním porovnaním cieľov, ktoré svojimi reformami sledovali ako aj prostriedkov, ktorými ich presadzovali a v neposlednom rade aj príčin, ktoré boli dôvodom ich neúspechu.

Pre zjednodušenie datovania neuvádzame údaj „pred naším letopočtom“ .

1. Lykúrgos

1.1 Pochybnosti o jeho existencii

Jednou z najkontroverznejších postáv starovekého Grécka bol bezpochyby Lykúrgos. Rozpory o jeho existencii a autorstve celej rady spartských ustanovení a inštitúcií pretrvávajú od staroveku po súčasnosť.

Antickí autori spájajú jeho existenciu s príchodom dórskeho kmeňa do Grécka, ktorý sa datuje do obdobia prvej polovice 12. a 11. storočia, až po obdobie 8. storočia. Xenofón sa domnieva, že žil v období Heraklovcov.¹ Iní, ku ktorým sa prikláňa aj Aristotel tvrdia, že žil v období prvej olympiády. Objavila sa aj domnienka, že v Sparte žili dvaja Lykúrgovia, ale každý v inej dobe a činy oboch sa pripisujú jednému z nich.²

Rozpory o jeho existencii v antike predstavujú živnú pôdu pre najrôznejšie hypotézy v novodobej odbornej literatúre. Niektorí bádatelia ho pokladali za boha a spájali ho s kultom Dia či Apollóna, alebo dokonca s kultom boha - vlka.³ Tieto úvahy pravdepodobne súvisia s oslovením, ktoré sa Lykúrgovi dostalo od samotnej Pýthie. Pýthia ho označila skôr za boha ako človeka.⁴ Iní ho pokladajú za historickú osobnosť, aj keď zahalenú rúškom legend. Jeho existenciu však bezpečne nemôžeme preukázať.

Rozpaky nastávajú aj pri výklade o jeho zákonodarnej činnosti. Tradícia ho považuje za pôvodcu rozdelenia spartskej pôdy na kléry, zakladateľa syssítii a tvorcu celej rady zvláštností, charakteristických pre politický a rodinný život v Sparte.

---

¹Xen. Lak. Pol. 10

²Plút. Lyk. 1

³Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.63-64

⁴Plút. Lyk. 5

Faktom zostáva, že vznik spartského zriadenia bol výsledkom postupného vývoja v Spartských dejinách a nie jednorazovým aktom jedinej osoby. Aj keď o ňom nemožno povedať nič úplne bezpečne, ako poznamenal Plútarchos⁵, tak ako všetky mýty, ani podanie o Lýkurgovi nie je čírou fantáziou, ale mýtickým ohlasom historickej reality.⁶

1.2 Lykúrgova rétra

Lykúrgova rétra predstavuje najvýznamnejší dokument o právnom postavení rannej Sparty. Plútarchos ju označuje za veštbu, ktorú vraj spartský zákonodarca doniesol z delfskej veštiarne boha Apollóna v súvislosti s ustanovením rady gerontov.⁷

Problém nastáva už pri samotnej interpretácii slova rétra. Objavili sa mnohé hypotézy, podľa ktorých týmto slovom treba rozumieť zmluvu, respektíve dohodu medzi jednotlivými obcami, z ktorých vznikol spartský štát, alebo uznesenie, či samotnú veštbu realizovanú spartským ľudom. Pôvodný význam slova rétra je „to čo je povedané“, a rozumieme tým „slová“ alebo „výroky“.⁸

Plútarchos⁹ zaznamenáva jej text, ktorý obsahuje mnohé starobylé výrazy a v doslovnom znení znie takto:

„Keď zriadil svätyňu Dia Syllania a Athény Syllanie, keď nafýloval fýly a naóboval oby a keď ustanovil gerúsiu tridsiatich s archágetmi, nech koná čas od času apellu medzi Babykou a Knakiónom, tam nech prednáša návrhy a zakončuje jednania o nich. Ľud nech má právo na názor a moc.“¹⁰

Najväčšia pozornosť bola venovaná poslednej vete, ktorá sa zachovala v evidentne porušenom stave a nie je úplne

⁵ Lyk. 1

⁶ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.69

⁷ Lyk. 6

⁸ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.71-71

⁹ Lyk. 6

¹⁰ Oliva, P.: Zrození evropské civilizace, 2003, s.74

jasné, čo obsahovala. Najpravdepodobnejšie obsahovala dôležité ustanovenia týkajúce sa kompetencií spartského ľudu pri riadení obecných záležitostí. Spartskému ľudu, ktorým treba rozumieť len plnoprávných občanov, bolo umožnené vyjadrovať sa k predloženým návrhom a rozhodovať o ich osude.¹¹

Nezreteľný je aj význam ostatných ustanovení rétry ako aj samotného zmyslu celého textu. Na druhej strane nejasností bolo dosť už v samotnom staroveku.

Lykúrgova rétra sa dnes považuje „obecne za dokument z rannej doby gréckych dejín, v ktorom sa odrážajú základné rysy spartskej spoločnosti.“¹²

Diskutuje sa aj o tom, či môžeme rétru považovať za základný ústavný zákon spartského štátu, ak osahuje len obecné formulácie o fýloch a óbach, gerúsii, kráľoch a ľude, a ich činnosti, ale kompetencie nie sú podrobne uvedené.¹³ Je pravdepodobné, že text, ktorý nám zachoval Plútarchos, nie je originálom, ale len akousi parafrázou ústneho podania, v akom rétra pôvodne existovala. Spísaniu zákonov bránila aj samotná rétra.¹⁴ V danom období nešlo o nič nezvyčajné a zvykové právo bolo široko používané v celom Grécku.

1.3 Obsah rétry

V úvode rétry sa hovorí o zriadení svätyne Dia a Athény. Atribúty oboch bohov sa napriek bádaniu, ktoré sa opieralo predovšetkým o etymologické úvahy, nepodarilo dostatočne objasniť. Zrejme však súviseli so starobylou dórskou tradíciou.¹⁵

¹¹ Oliva, P.: Zrození evropské civilizace, 2003, s.75

¹² Oliva, P.: Zrození evropské civilizace, 2003, s.74

¹³ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.74

¹⁴ Plút. Lyk. 13

¹⁵ Oliva, P.: Zrození evropské civilizace, 2003, s.75

1.3.1 Óby a fýly

Najzávažnejšiu časť rétry týkajúcu sa správnej organizácii Sparty predstavuje ustanovenie, ktoré používa neobvyklé slovesné tvary odvodené od oboch termínov.

Je evidentné, že fýly, o ktorých hovorí text, predstavujú tri dórske rodové fýly. Za základný kmeň sa považuje Dymánes, ktorého bohom bol Apollón. Kmeň Hylleis sa považoval za potomkov Hylla, syna Herakla, s ilyrskými prvkami. Tretí kmeň sa nazýval Pamfýloi alebo „muži zo všetkých kmeňov“. Názov tohto kmeňa je pravdepodobne reflexiou reality o etnicky zmiešanom obyvateľstve, ktoré žilo v tejto oblasti.¹⁶

Existenciu dórskeho rodového fýlu môžeme doložiť v mnohých obciach na Peloponéze ako aj na ostrovoch. „Dórov o troch kmeňov“ spomína aj samotný Homér v Odysei.¹⁷ Z toho môžeme usudzovať, že dórske fýly sa sformovali a existovali už pred samotnou migráciou.

Existenciu ób máme doloženú na epigrafických pamiatkach z helénistického a rímskeho obdobia. Archeologickým výskumom sa dospelo k tomu, že výrazy *óba* a *kóma* znamenali v neskorej Sparte to isté. Spartske územie bolo rozdelené na štyri obvody či štvrte (*kómy*) totožné s osadami, ktoré tvorili Spartu. Tieto štyri osady sa nazývali Pitana, Limnai, Mesoa a Kynosúra. K nim sa postupne pripojil nový obvod Amyklai, ktorý k nim patril po administratívnej stránke. Jeho obyvatelia sa stali plnoprávnymi občanmi spartskeho štátu.¹⁸

V dobe vzniku rétry *óby* predstavovali pravdepodobne územné jednotky spartskej obce.¹⁹ Môžeme uviesť aj šiesty obvod, ktorý sa neskôr pripojil k existujúcim piatim.

¹⁶ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.20

¹⁷ 19. 177. preklad O. Vaňovský- F. Stiebitze

¹⁸ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.81-82

¹⁹ Oliva, P.: Zrození evropské civilizace, 2003, s.75

Išlo o obvod „nových občanov“ Neopoitai.²⁰ Zaujímavosťou je, že Sparta, tvorená týmito osadami, bola ohradená až v helénistickom období.

Sústavu rodového zriadenia spolu s fýlami tvorili aj *frátrie*, ktorých existenciu v Sparte máme doloženú. Výklad o hlavnom dórskom sviatku Karneia uvádza, že počas slávnosti bolo na deviatich miestach vztýčených deväť stanov s miestom pre deväť mužov po troch z každej frátrie.²¹ Z toho logicky vyplýva, že v Sparte bolo 27 frátrií.

Ak rátame s tým, že fýly a frátrie predstavovali sústavu rodového zriadenia a óby boli jednotkami územného členenia, je namieste predpokladať dve rozdielne delenia obsiahnuté v rétre. Ak by fýly a óby predstavovali synonymá, bolo by úplne zbytočné uvádzať ich v rétre súčasne.²²

1.3.2 Gerúsia

Plútarchos v životopise Lykúrga uvádza ustanovenie *gerúsie* za jedno z najprednejších a najdôležitejších Lykúrgových činov. Rétra hovorí, že *gerúsia* je zložená z 30 členov vrátane oboch kráľov. Samotná formulácia rétry naznačuje, že rétra nevytvára nový orgán, ale len upravuje počet členov už v minulosti existujúcej inštitúcie. Dôvod, pre ktorý mala *gerúsia* 28 členov nie je ani v súčasnosti náležite vysvetlený.

Sám Plútarchos uvádza niekoľko alternatív.²³ Aristotelés vraj tvrdí, že radu starších tvorili tridsiati starci a až neskôr boli dvaja, ktorí ju zo strachu opustili, nahradení archagétaimi. Táto hypotéza zrejme súvisí s tridsiatimi mužmi, s ktorými sa podujal k vytvoreniu najlepšieho zriadenia, ako mu to predpovedala Pýthia. Uvádza aj názor

²⁰ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.82

²¹ Vernant, J. P.: Řecký člověk a jeho svět, 1991, s.204

²² Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.86

²³ Plút. Lyk. 5

Sfaira, ktorý bol presvedčený o pôvodnom zámere Lykúrga, ustanoviť radu o tridsiatich členoch. Spomína aj mystickú príčinu, ktorou má byť dokonalosť čísla 28.

Vysvetlením môže byť eventuálne aj organizácia Spartánov na fýly a óby. Počet členov mohol zodpovedať kmeňovému i miestnemu princípu delenia a jednotlivé fýly a óby mohli mať v rade rovnaký počet členov.²⁴

Geronti boli volení ľudovým zhromaždením, ktorého sa mohli zúčastniť len plnoprávni spartskí občania starší tridsať rokov. Kandidáti museli byť starší ako šesťdesiat rokov.²⁵ To znamená, že volieb sa mohli zúčastniť len muži, ktorí vykonali povinnú vojenskú službu.

Samotná voľba by sa z nášho pohľadu mohla zdať smiešnou. Sám Aristotelés považoval spôsob, ktorým prebiehala, za detinský.²⁶ Spočívala totiž v aklamácii. Vybraní muži zapisovali silu pokriku u každého kandidáta podľa poradia, v akom pred zhromaždenie predstupovali bez toho, aby vedeli o koho ide. Zvolený bol ten, ktorému sa dostalo najväčšieho pokriku.²⁷

Takto zvolený kandidát zastával svoj úrad doživotne a nahradený mohol byť až po svojej smrti. Doživotný úrad bol predmetom kritiky u Aristotela, podľa ktorého nie je možné sa bezpečne vyvarovať „starobe rozumu“ tých, ktorí majú byť pánmi nad dôležitými rozhodnutiami v obci doživotne.²⁸ Pausanias na druhej strane vychvaluje tento úrad ako poslednú skúšku v živote, ktorou sa má zabrániť tomu, aby sa ignoroval cnostný život aj vo vysokom veku.²⁹

Aristotelés nemá veľmi priaznivú mienku o gerontoch, a okrem už zmienených nedostatkov tohto úradu mu vytýka aj

---

²⁴ Oliva, P.: Zrození evropské civilizace, 2003, s.75

²⁵ Plút. Lyk. 25 a 26

²⁶ Pol. 2, 9, 1270b 28

²⁷ Plút. Lyk. 26

²⁸ Pol. 2, 9, 1270b 38-40

²⁹ Lak. Pol. 10

to, že pri svojom rozhodovaní sa riadia predovšetkým podľa svojej osobnej priazne a nemožno ich brať na zodpovednosť.³⁰

Samotná funkcia gerúsie nie je úplne jasná. Pravdepodobne súvisela s obmedzovaním kráľovskej moci. Jej úloha zrejme spočívala v udržovaní akejsi spoločenskej homeostázy a vyvažovaní excesov tak na strane kráľov, ako aj na strane ľudu. Konkrétnejšie prejavy tejto úlohy ale nepoznáme.

Plútarchos naznačuje, že goront mal vo svojich rukách takmer celú moc v obci a rozhodoval nad životom a občianskou ctou.³¹ Aristotelés v Politike tvrdí, že spory podľa predmetu rozhodujú rozličné úrady a ako príklad uvádza Spartu, kde efori rozsudzujú zmluvné vzťahy a geronti zasa vraždy.³²

1.3.3 Archágetai- spartská dyarchia

Zvláštnosťou spartského zriadenia je aj spartská dyarchia. Vieme, že králi v Sparte (*basileis*) boli titulovaní ako archágetai.³³ Dyarchia bola v Sparte reprezentovaná dvoma rodmi, Ágiovcami a Eurypóntovcami. O zrode tejto inštitúcie nemáme žiadne bezpečné informácie, rovnako ani o pôvode rodov, z ktorých boli králi vyberaní. Výber kráľov podľa príslušnosti k rodu považuje Aristotelés skôr za škodu ako prínos a radšej by volil na základe schopností a životných skúseností.³⁴

Je pravdepodobné, že spartská dyarchia existovala od počiatku a obe dynastie boli dórskeho pôvodu. Túto domnienku podporuje aj Herodotova zmienka, podľa ktorej kňažná nechala z athénskej akropoly vykázat spartského kráľa Kleomena

---

³⁰ Pol. 2, 9

³¹ Lyk. 26

³² Pol. 2. 10

³³ Plút. Lyk. 6

³⁴ Pol. 2, 9

z rodu Ágiovcov pre jeho dórsky pôvod. Kleomenés sa síce hájil tým, že je achájského pôvodu, na druhej strane netreba strácať zo zreteľa jeho zištné pohnútky.

Treba pripomenúť, že už v 6. storočí panovala mienka o dórskej príslušnosti dynastie Ágiovcov.

Zakladateľom slávneho spartského rodu Ágiovcov bol syn Théra Oiolykos, ktorý pochádzal z rodu Kadma. Oiolykos mal syna Ágida, po ktorom sa rod Ágiovcov aj nazýva.³⁵ Aj keď už v samom staroveku boli Ágiovci považovaní za váženejší rod, ťažko z toho môžeme usudzovať, že v Sparte bol pôvodne iba jeden kráľ.

Rod Erypóntovcov má meno po synovi Soa Erypóntovi, ktorý, ako tvrdí Plútarchos, zmiernil príliš monarchickú vládu v prospech ľudu.³⁶

Spartská dyarchia nepredstavuje nič neobvyklé, pretože aj v iných kultúrach sa stretávame s delením moci medzi dvoch vojvodcov. Už v staroveku bol systém dvoch kráľov považovaný za významnú záruku stability štátu, ktorý má zabrániť možnému strhnutiu moci do rúk jednej osoby. Okrem toho si treba uvedomiť, že králi mali hlavné velenie len vo vojne a z tohto uhla pohľadu by sme tento úrad mohli chápať ako doživotné vojvodstvo. Spartskí králi neboli absolútnymi vládcami v obci, tak ako nimi neboli ani králi v iných gréckych obciach.³⁷

Za akési vnuknutie božej prozreteľnosti považoval Platón nielen dyarchiu ale aj gerúsiu, ktorá mala obmedzovať svojvôľu kráľovských rodov.³⁸ Králi sa zúčastnili na jej zasadaniach a v dobe ich neprítomnosti zastupovali najstarší geronti, ktorí boli s nimi v najbližšom príbuzenskom pomere. Tí mali za nich aj hlasovať.³⁹ K obmedzeniu ich moci nakoniec

³⁵ Hérodotos, Dejiny 4, 149

³⁶ Plút. Lyk. 2

³⁷ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.88

³⁸ Zákony 3, 692e

³⁹ Hérodotos, Dejiny 6, 57

prispel aj úrad eforov, ktorým králi každý mesiac skladali prísahu, ktorej znenie zachoval Xenofón v Lakedaimonskej ústave. Králi eforom prisahali, že budú vykonávať svoj úrad v súlade s ustanovenými zákonmi štátu a na oplátku im efori v zastúpení štátu slúbili, že po dobu trvania prísahy nebudú voči nim podnikáť žiadne kroky.⁴⁰ Ako sa vyjadril Aristotelés, čo vzal Teopompos kráľovstvu na moci, pridal mu na jeho trvaní.⁴¹

Najvýznamnejšou povinnosťou kráľov, ako sme už spomenuli, bolo velenie vojska, v čele ktorého stál vždy jeden z kráľov. Výprav sa podľa správ zúčastňovali aj niektorí efori, zrejme ako názorová opozícia voči kráľom.⁴² Okrem toho aj náboženské úkony vykonávali králi. Predovšetkým obetovali bohom pred začiatkom vojenského ťaženia. Volili si dvoch veštcov, ktorí boli vyslancami štátu pre veštiareň v Delfách. Mali aj malú právomoc v oblasti súdnictva, čo asi súviselo s obmedzovaním moci a prevzatím časti právomocí eformi v neskoršom období.⁴³

Nech už to bolo s dyarchiou akokoľvek, predstavovala významnú záruku stability spartského štátu.

1.3.4 Apellá

Posledná časť rétry sa týka činnosti ľudového zhromaždenia, ktoré sa v Sparte nazývalo apellá. Pravdepodobne išlo o zhromaždenie všetkých plnoprávných občanov Sparty, ktorí boli starší ako tridsať rokov. Podobný orgán existoval aj v Athénach, kde bol označovaný ako ekklésia, alebo už v homérskej dobe ako agora.

Ustanovenie rétry sa týka časového intervalu a miesta, kde sa má apellá schádzať. Z použitého výrazu v rétre možno

---

⁴⁰ Xen. Lak. Pol. 15

⁴¹ Pol. 5, 11

⁴² Xen. Dejiny 2, 4; Arist. Pol. 2,9, 1270b38-40

⁴³ Xen. Lak. Pol. 15; Hérodotos, Dejiny 6, 56 a 57

vyčítať, že stanovila pravidelnosť zvolávania ľudového zhromaždenia, a teda že nevytvárala nový orgán len zmenila obyčaj, ktorá panovala v staršej dobe. Z neskorších správ vieme, že sa tak dialo každý mesiac.⁴⁴ Táto periodicita zrejme nahradila potrebu zvolávania apelly konkrétnymi predstaviteľmi štátu.

Určiť miesto, kde sa mala apellá schádzať, spôsobuje väčšie problémy. Topografické názvy, ktoré sú použité v rétre neboli jasné ani v staroveku. Knakión má byť rieka a Babyka most, ktorý cez ňu viedol. Plútarchos tvrdí, že to bol Lykúrgov účel, aby prejednávanie dôležitých vecí zbytočne nerozptyľovalo rozhliadanie sa po sochách, obrazoch či inej výzdobe.⁴⁵ Pausanias vo svojom Cestovaní po Grécku uvádza Kanopy, miesto, ktoré bolo postavené Teodorusom zo Samu, a ktoré je ešte v jeho dobe používané k stretnutiam ľudového zhromaždenia.⁴⁶ Tak či onak rétra pravdepodobne stanovila, aby sa zasadania apelly konali na stálom mieste.

V rétre sa pojednáva aj o spôsobe rokovania. Aj keď bol text poslednej vety rétry porušený a rôzne vykladaný, na základe analógie so starším obdobím môžeme predpokladať, že členovia gerúsie mali právo predkladať svoje návrhy zhromaždeniu. Na druhej strane ale zhromaždenie nemohlo z vlastnej iniciatívy predkladať návrhy, mohlo sa iba vyjadriť k už predloženým návrhom a ovplyvniť tak ich prijatie alebo neprijatie. Je pravdepodobné, že návrhy boli najprv prerokované v gerúsii a potom predložené k schváleniu apelle. Pravdepodobne schvaľovanie prebiehalo formou aklamácie. V zvlášť naliehavých prípadoch sa prevádzalo akési primitívne hlasovanie a občania sa rozostupovali na rôzne

---

⁴⁴ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.91

⁴⁵ Lyk 6

⁴⁶ 3. 12. 10

strany a od oka sa určovalo, na ktorej strane je väčšina.⁴⁷
Po prerokovaní návrhov bolo zasadnutie zhromaždenia ukončené.⁴⁸

Hlavnou úlohou zhromaždenia plnoprávnych spartských občanov bola nepochybne voľba vybraných kandidátov na uvoľnené miesta v rade starších a z pohľadu samotných občanov každoročná voľba eforov, na ktorej sa zúčastnili nielen pasívne ale aj aktívne.

V súvislosti s apellou treba spomenúť aj dodatok k rétre, ktorý vraj tajne pripojili spartskí králi Polydórus a Theopompus. Spočíval v práve členov gerúsie rozpustiť zasadanie apelly kedykoľvek, keď rozhodovanie občanov smerovalo proti obecnému dobru. Môžeme si len domýšľať, či to neznamenal dostať sa do rozporu s návrhom gerúsie. Každopádne Plútarchos výslovne uvádza právo gerúsie a im na roveň postavených kráľov opustiť rokovanie a zhromaždenie rozpustiť.⁴⁹ Tento zásah v konečnom dôsledku znamenal obmedzenie právomoci apelly v prospech gerúsie.

1.4 Eforát

Názory na pôvod tejto inštitúcie neboli jednotné už v staroveku. Staršia tradícia pripisovala vytvorenie tejto inštitúcie Lykúrgovi. Iní pripisovali vznik tejto inštitúcie kráľovi Theopompovi.

Podľa Plútarchovho podania eforát bol po prvýkrát ustanovený asi 130 rokov po Lykúrgovi za vlády kráľa Theopompa. Na jeho čele mal byť Elat. Ustanovenie eforátu malo byť odpoveďou na stále silnejúcu moc oligarchie.⁵⁰ Toto podanie je ale oveľa mladšie a vzniklo približne v polovici 4. storočia. Práve v tom období sa zistilo, že listina eforov

⁴⁷ Žukov: Dejiny světa I., 1959, s.706

⁴⁸ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.92n

⁴⁹ Plút. Lyk. 6

⁵⁰ Plút. Lyk. 28

sa začína už v rokoch 754 alebo 753 p. n. l. Toto obdobie bolo pre vznik tejto inštitúcie najvhodnejšie, pretože išlo o obdobie významných zmien v spartskej ústave. Okrem toho, podobné úrady vznikali aj v iných gréckych mestách.⁵¹

Význam tohto úradu vzrástol až po tzv. druhej messénskej vojne. Priebeh tejto vojny bol zrejme impulzom k upevneniu stability spartskeho štátu. Práve v tomto úsilí zohral dôležitú úlohu eforát. Zvláštne zásluhy sa prisudzujú jednému zo siedmich mudrcov, Cheilónovi, ktorý bol eforom - epónymom v prvej polovicike 6. storočia. Epónym bol prvý medzi eformi. Podľa neho sa určovali roky v Sparte.⁵²

Samotný názov eforát (eforán - dozerať) nám napovedá, že predstavitelia tohto úradu boli strážcami starých obyčají a zákonov. Ich hlavnou úlohou bolo dohliadať na činnosť štátnych orgánov, až sa napokon stali najmocnejšou spartskou inštitúciou, ktorá dozerala aj na činnosť samotných kráľov. Vzťah eforov ku kráľom odzrkadľuje už spomenutá prísaha, ktorou sa králi slávnostne zaväzovali dodržiavať platné zákony a prísľub eforov, že vláda kráľov bude neporušená pokiaľ sa budú držať prísahy.⁵³ Mali širokú právomoc potrestať každého, u koho sa objavil čo i len náznak konania, ktoré by smerovalo proti spartským zákonom a obyčajam.⁵⁴

Päť členný zbor eforov bol volený každoročne zo všetkých spartských občanov, ktorí sa mohli zúčastniť ľudového zhromaždenia.⁵⁵ Ich počet pravdepodobne súvisí s delením občanov na oby na základe územného princípu.⁵⁶

Voľba prebiehala pravdepodobne akklamáciou, ale je možné, že išlo o nejakú formu voľby losom.⁵⁷

⁵¹ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.122

⁵² Oliva, P.: Zrození evropské civilizace, 2003, s.77

⁵³ Xen. Lak. Pol. 15

⁵⁴ Xen. Lak. Pol. 8

⁵⁵ Arist. Pol. 2, 9

⁵⁶ Oliva, P.: Zrození evropské civilizace, 2003, s.77

⁵⁷ Platón, Zákony 3, 629e

Význam tejto inštitúcie spočíval predovšetkým v tom, že umožňoval občanom zúčastniť sa na vykonávaní najvyššej moci realizáciou aktívneho aj pasívneho volebného práva. Negatívom bolo práve to, že do tohto úradu mohol byť zvolený ktokoľvek. Ako referuje Aristotelés, chudobní efori sa často dali podplatiť práve pre svoju chudobu.⁵⁸

Ako strážcovia starobylého poriadku každoročne vyhlasovali vojnu heilótom. Podľa Aristotela tak činili preto, aby zabitie heilóta bolo po práve.⁵⁹ Pravdepodobne sa tak udržiavalo povedomie o tom, že heilóti sú potomkovia vojensky porobeného obyvateľstva.

Pretože eforom sa mohol stať ktokoľvek z ľudu, kto vyhovel daným podmienkam. Na eforát sa hľadelo ako na prvok demokracie. Ako efori získavali na moci a ich právomoci sa rozširovali, začala sa táto inštitúcia prirovnávať k tyranide. Eforát zrejme zohral dôležitú úlohu v boji proti snahám aristokracie posilniť a udržať si svoju moc.

1.5 Pozemkové vlastníctvo

Základným ekonomickým aj sociálnym faktorom existencie gréckych mestských štátov bolo poľnohospodárstvo. Vlastníctvo pôdy na jeho území bolo predpokladom pre získanie občianskych práv. Na základe vlastníckych vzťahov k pôde vzniká nová občianska príslušnosť.⁶⁰

Pre Spartu boli charakteristické špecifické vlastnícke pomery, ktoré sa prejavovali predovšetkým kolektívnym vlastníctvom pôdy a zároveň kolektívnym vlastníctvom más porobeného pôvodného obyvateľstva, ktoré ju obrábalo.⁶¹

Podľa antickej tradície, ktorú zaznamenal Plútarchos, pôda v Sparte bola rozdelená na rovné údely (*klároi*), ktoré

---

⁵⁸ Pol. 2, 9, 1270b10

⁵⁹ Plút. Lyk. 28

⁶⁰ Oliva, P.: Zrození evropské civilizace, 2003, s.37n

⁶¹ Oliva, P.: Raná řecká tyrannis, 1954, s.82

boli spolu s heilótmi pridelované jednotlivým spartským rodinám. Plútarchos považuje rozdelenie pôdy za najodvážnejší Lykúrgov čin.⁶² Pôda bola rozdelená na dve kategórie.

Prvú kategóriu tvorila tzv. občianska pôda, ktorá bola pridelovaná spartským občanom z územia získaného v údolí Eurótu, patriaceho do najbližšieho obvodu Sparty. Každý občan získal rovný diel „občianskej pôdy“ (politiké chórá). Sám Plútarchos si nie je istý počtom spartských klérov, ktorých podľa neho bolo 9000. Podľa inej verzie len 6000 či 4500 a zvyšné mal zriadiť kráľ Polydóros. Okrem toho tu bola aj ďalšia pôda patriaca perioikom rozdelená na 30 000 údelov, na ktorej panovali aj rozdielne vlastnícke vzťahy než na občianskej pôde.⁶³

Po formálnej stránke sa udržiavalo povedomie o tom, že vlastníkom politiké chórá nie je občan ale fýla, či skôr zväz troch fýl, respektíve, že je vo vlastníctve samotnej obce. Občan nebol vlastníkom, ale len držiteľom údelu, ktorý mu bol pridelený do užívania starešinami fýly.⁶⁴ V reálnom živote pravdepodobne dochádzalo k dedeniu údelov z otca na syna, ako o tom hovorí Plútarchos v životopise Ágida.⁶⁵ Akt pridelovania pôdy po narodení pravdepodobne predstavoval iba symbolický úkon, ktorým sa udržiavalo povedomie o kolektívnom vlastníctve občianskej pôdy.⁶⁶

Na druhej strane máme správy o tom, že králi a možno aj ďalší aristokrati, mali okrem pôvodných údelov aj ďalšie mimoriadne podiely pôdy v mnohých obciach perioikov.⁶⁷ Získavanie týchto pozemkov pravdepodobne súviselo s neskoršími výbojmi v okrajových častiach.

---

⁶² Lyk. 8

⁶³ Plút. Lyk. 8

⁶⁴ Plút. Lyk. 16

⁶⁵ Plút. Ágis 5

⁶⁶ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.37

⁶⁷ Xen. Lak. Pol. 15

1.5.1 Helióti a pôda

Špecifické vlastnicke pomery sú bezprostredne spojené s postavením heilótov v spartskej spoločnosti. Vyznačovali sa kolektívnym vlastníctvom pôdy a porobeného achájskeho obyvateľstva usadeného na tomto území. Už v staroveku prevažoval názor, že heilótia vznikla v dôsledku dórskeho výbojov. Dórski prisťahovalci si tak okrem pôdy podmanili aj pôvodné obyvateľstvo. Podstatnou stránkou týchto pomerov je spojenie heilótov s pôdou.

Detaily tohto procesu nie sú známe, je však nanajvýš pravdepodobné, že práve dórskeho vpád bol základom nových spoločenských pomerov, ktoré v Sparte jestvovali. Vytvoril sa tak vzťah medzi vlastními pôdy, dobyvateli a medzi porobeným obyvateľstvom, z ktorého sa stali heilóti. Pausaniás hovorí, že sa tak volajú po obyvateľoch mesta Helos, ktorých Sparťania ako prvých premenili na otrokov.⁶⁸ Podľa tradície pôda v Sparte bola rozdelená na rovné údely (*klároi*), ktoré boli spolu s heilótmami prideľované jednotlivým spartským rodinám. Základ tvorila tzv. občianska pôda v údolí Eurótu. Tak ako táto pôda bola formálne považovaná za vlastníctvo štátu, aj heilóti boli považovaní za vlastníctvo všetkých občanov. Z toho vyplýva, že heilóti nepredstavovali najbežnejšiu kategóriu neslobodného a neplnoprávneho obyvateľstva, ktorou boli otroci. V literatúre sa pre nich najčastejšie používa označenie štátni otroci alebo nevoľníci. Štátnych otrokov poznáme aj z iných obcí v Grécku. Rozdiel medzi štátnymi otrokmi v Sparte a v iných gréckych obciach spočíva v tom, že zatiaľ čo tu štátni otroci patrili mestskému štátu a nie jednotlivému občanovi, v Sparte mali títo otroci priamy vzťah k spartskému občanovi ako držiteľovi

---

⁶⁸ 3, 20, 6

kléra, ktorý ho nemohol oslobodiť ani predať. Pausánias o nich hovorí ako o „otrokoch celku“⁶⁹. Ani analógia so stredovekými nevoľníkmi nie je na mieste. Heilóti v Sparte totiž netvorili súčasť sociálne diferencovaného etnika ako v stredoveku.⁷⁰ Heilótia predstavovala špecifickú formu závislosti, ktorá zrejme súvisela s nerozvinutými súkromnovlastníckymi vzťahmi. Nevytvárala sa postupným triednym rozvrstvením, ale bola urýchlená násilným zmocnením pôdy a obyvateľstva, ktoré ju obrábalo.⁷¹ Sparta tak nepredstavovala klasický otrokársky štát. Heilótiu by sme mohli označiť ako „nerozvinutý typ otroctva“ alebo „nerozvinuté otroctvo“. „Tieto špecifické vlastnícke pomery vysvetľujú konzervatívny charakter dórskeho štátu, v ktorých sa dlho uchovali prežitky rodového zriadenia.“⁷²

Forma závislosti podobná heilótie nie je iba spartským špecifikom. Obdobným spôsobom si počínali dórske prisťahovalci aj inde. Analogické vzťahy sú doložené predovšetkým na Kréte, kde sa heilóti prirovnávajú ku krétskym perioikom.⁷³ Často sa hovorí aj o thessalských penestai.⁷⁴ S heilótmami sú porovnávané aj skupiny závislého obyvateľstva v Argu, Sikyóne a v Epidauru a tiež v kolóniách založených dórskejšími obcami.

Charakteristickým rysom heilótie je ich spojenie s pôdou. Spartskú pôdu obrábali heilóti, ktorí boli povinní odvádzať Spartanom naturálne dávky.⁷⁵ Spartský kléros bol tak veľký, aby každý občan z neho ročne dostal 70 medimnov jačmeňa a 12 pre svoju ženu. Okrem toho mu mal prinášať aj ďalšie čerstvé plody.⁷⁶ Na základe údajov, vzťahujúcich sa k spoločnému

⁶⁹ 3, 20, 6

⁷⁰ Oliva, P.: Zrození evropské civilizace, 2003, s.70

⁷¹ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.43n

⁷² Oliva, P.: Raná řecká tyrannis, 1954, s.82

⁷³ Arist. Pol. 2, 10

⁷⁴ Platón, Zákony 6, 776cd

⁷⁵ Plút. Lyk. 24

⁷⁶ Plút. Lyk. 8

stravovaniu, pravdepodobne šlo o víno, syr a figy.⁷⁷ Spartská rodina tak dostávala ročne 82 medimnov jačmeňa, čo po prepočte predstavuje asi 60 hektolitrov jačmeňa.⁷⁸

Tieto údaje vyzývali bádateľov určiť rozlohu spartského údelu ako aj ich počet. Napriek ich snahe, tieto údaje ostávajú aj naďalej v hypotetickej rovine.

Rovnako to je aj so snahou zistiť početný vzťah Spartánov k heilótom. Bezpečne môžeme konštatovať, že počet heilótov niekoľkonásobne prevyšoval počet Spartánov.

Životné postavenie heilótov výstižne charakterizuje veta, že v Sparte najslobodnejší život žijú slobodní a otroci najotrockejší. Spartania nútili heilótov piť veľa vína a prikazovali im spievať neslušné piesne. V takomto stave ich potom ukazovali spartskej mládeži ako odstrašujúci príklad.⁷⁹ Plútarchos nás informuje aj o ďalšej zaujímavosti. Spartania si boli vedomí násilného podmanenia heilótov, o čom svedčí aj to, že najvyšší spartskí úradníci - efori, každoročne po svojom zvolení vyhlasovali heilótom vojnu, aby zabitie heilóta bolo oprávnené.⁸⁰ Symbolicky sa tak obnovoval mýtus o ich dávnom príchode a ovládnutí územia s jeho pôvodným obyvateľstvom.⁸¹ Vyhlasovanie vojny eformi súviselo tiež s inštitúciou krypteia (krypteuein = skrývať sa). Všeobecne sa vznik tejto inštitúcie prisudzuje Lykúrgovi, ale jej korene sú zrejme oveľa staršie. Prikláňam sa k názoru Olivy⁸², podľa ktorého bola súčasťou rituálneho zasvecovania mladých mužov a v historickej dobe nadobudla novú funkciu a stala sa tak nástrojom k ovládaniu heilótov. Vybrání jedinci boli vysielaní do okolitých krajín vybavení len dýkou a nutnou potravou. Cez deň sa skrývali, v noci vychádzali a zabíjali heilótov, ktorých stretli alebo tých, ktorých

⁷⁷ Plút. Lyk. 12

⁷⁸ Oliva, P.: Zrození evropské civilizace, 2003, s.71

⁷⁹ Plút. Lyk. 28

⁸⁰ Lyk. 28

⁸¹ Vernant, J. P.: Řecký člověk a jeho svět, 1991, s.149

⁸² Zrození evropské civilizace, 2003, s.71

považovali za najsilnejších a najzdatnejších.⁸³ Súčasťou armády bol aj zvláštny oddiel krypteia.⁸⁴

1.5.2 Perioikovia a pôda

Spartská spoločenská štruktúra zahŕňala aj ďalšiu skupinu neplnoprávneho obyvateľstva, ktorá stála medzi Spartanmi a heilótmi. Toto postavenie vychádzalo z počtu, ale predovšetkým z ich spoločenského postavenia.⁸⁵

Vznik tejto skupiny obyvateľstva súvisí s ďalšími výbojmi Spartanov, ktorými si podmaňovali menej úrodné územia Lakónie a obyvateľov premieňali na perioikov. O ich etnickom pôvode nemáme spoľahlivé správy. Pravdepodobne šlo o zvyšky achájskeho obyvateľstva, v ktorom prevažovalo dórske etnikum.⁸⁶

Na rozdiel od heilótov perioikovia boli osobne slobodní, ale neboli plnoprávni. Nemali žiadnu účasť na správe spartského štátu, ale spolu so spartskými občanmi boli označovaní ako Lakedaimoňania.⁸⁷ Pravdepodobne to súviselo so službou v spartskom vojsku, kde slúžili ako hopliti. Obce perioikov mali svoju vlastnú samosprávu, ktorá bola pod kontrolou Sparty. Mohli vlastniť súkromný majetok a Sparte odvádzali dane.

Do obcí pravdepodobne boli dosadzovaní spartskí velitelia - harmosti. Informácie o nich máme aj z obdobia peloponézskych vojen, kedy boli dosadzovaní aj v obciach, ktorých sa zmocnili Spartania.⁸⁸ O tom, aká bola funkcia týchto úradníkov, nevieme.

Väčšina obcí perioikov sa zaoberala poľnohospodárstvom. Postupom času sa na niektorých miestach začala rozvíjať

⁸³ Plút., Lyk. 28

⁸⁴ Plút. Kleom. 28

⁸⁵ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.59

⁸⁶ Oliva, P.: Zrození evropské civilizace, 2003, s.72

⁸⁷ Oliva, P.: Zrození evropské civilizace, 2003, s.72

⁸⁸ Oliva, P.: Řecko mezi Makedonií a Římem, 1995, s.30

remeselná výroba. V Lakónii sa produkovali rozličné železné nástroje, látky, obuv aj nábytok. Je pravdepodobné, že sa tak dialo práve v obciach perioikov, aj keď samotný rozsah remeselnej výroby nebol veľký vzhľadom na značné obmedzenia týkajúce sa samotnej výroby a obchodu. Vzhľadom na to, že hoplitsku výstroj si musel zaobstarať každý sám, rozvoj výroby a obchodu pravdepodobne prispel k sociálnym diferenciaciam medzi samotnými perioikmi.

Spartania nepocítovali zo strany perioikov nebezpečenstvo a obce perioikov im poväčšine zachovávali loajalitu.

1.6 Peňažné hospodárstvo

Sparta sa odlišovala aj v ďalšej oblasti spoločenského života, v hospodárstve. Po rozdelení pôdy na rovné údely, ktoré malo zabezpečiť rovnosť medzi Sparťanmi, pristúpil Lykúrgos k ďalšiemu opatreniu, ktoré malo po všetkých stránkach odstrániť túžbu po hromadení majetku. Zakázal používanie zlatých a strieborných mincí. Následne uzákonil používanie železných peňazí vo forme železných prútov.⁸⁹ Železné peniaze však neodpovedali hodnote zlatých či strieborných, práve naopak. Nepatrná hodnota peňazí odpovedala obrovskému množstvu železných, do tej miery, že k ich skladovaniu potrebovali zvláštnu miestnosť⁹⁰ a ich prenášanie neušlo pozornosti nikoho⁹¹. Po zlato a striebre sa dokonca pátralo a v prípade nálezu ich majiteľ bol potrestaný.⁹² Prirodzeným dôsledkom tohto opatrenia bol odliv špecializovaných remeselníkov a výrazné obmedzenie remeselnej výroby. Týmto opatrením utrpel aj obchod, keďže v ostatných

---

⁸⁹ Plút. Lyk. 9

⁹⁰ Plút. Lyk. 9

⁹¹ Xen. Lak. Pol. 7

⁹² Xen. Lak. Pol. 7

obciach nemali tieto peniaze žiadnu cenu a boli skôr predmetom posmechu než obdivu.⁹³

V súvislosti s Lykúrgovou snahou odstrániť túžbu po bohatstve, Plútarchos vyzdvihuje aj zavedenie spoločného stravovania. Spoločných stolovaní (*syssítia* alebo *fiditia*) sa museli zúčastniť muži, ktorí na ne prispievali stanovenými naturálnymi dávkami zo svojich údelov pôdy.⁹⁴ Aristotelés kladie pôvod tejto inštitúcie na Krétu. Vychádza pri tom z názvu, ktorý sa pre *syssitie* používal v Sparte za starých čias a ktorý sa používa na Kréte.⁹⁵ Výraz *andreie* (*andres* - muži), ktorým sa nazývajú spoločné stravovania na Kréte, je len vyjadrením faktu, že spoločné stolovanie bolo vyhradené len mužom. Tejto inštitúcii vyčíta, že zatiaľ čo na Kréte sa náklady na spoločné stravovania vynakladajú zo spoločných prostriedkov, v Sparte je tým zaťažovaný jednotlivec, ktorý ak nie je schopný poskytnúť príspevok na spoločné stravovanie, stráca svoje občianske práva.⁹⁶

1.7 Občianstvo v Sparte

Spartské zriadenie, ktorého vznik sa pripisuje Lykúrgovi, bolo postavené na občianskom princípe. V Sparte sa udržiavala občianska jednota, ktorá organicky vyrastala z bojového spoločenstva dórskeho kmeňového zväzu.⁹⁷ Spartským občanom sa tak nemohol stať cudzinec, nemohol sa ním stať ani nikto z porobeného achájskeho obyvateľstva. Spartské občianstvo sa nedalo kúpiť. Prísne zásady občianskeho práva viedli v neskoršej dobe ku kríze spartského štátu, pretože za takýchto podmienok počet občanov mohol iba klesať.

---

⁹³ Plút. Lyk. 9

⁹⁴ Plút. Lyk. 12

⁹⁵ Arist. Pol. 2, 9, 1272a 2- 4

⁹⁶ Arist. Pol. 2, 9

⁹⁷ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.117

Spartským zákonom podliehali iba muži, zatiaľ čo život žien nebol viazaný potrebnými normami. Aristotelés tvrdí, že Lykúrgos sa pokúsil podrobiť ženy zákonom, ale upustil od svojho úmyslu, pretože sa ženy vzopreli.⁹⁸ Príčinou tejto neviazanosti vraj boli časté vojnové výpravy ich mužov, pri ktorých zanechávali ženy doma ako zvrchované vládkyne v rodinných a majetkových záležitostiach.⁹⁹ Zlé právne postavenie žien v Sparte už v staroveku bolo podrobené značnej kritike.

Spartske občania sa nazývali *homoioi* - podobní alebo rovní. Táto rovnosť sa prejavovala predovšetkým v majetkovej rovnosti. Občianska pôda bola rozdelená na rovné údely a každému občanovi pri jeho narodení bol pridelený do užívania jeden diel. Výnosy tejto pôdy mu mali zabezpečiť živobytie a každomesačné prispievanie na spoločné stravovanie. Aristotelés nás informuje, že k zdedenému vymedzeniu občianskeho práva patrí ustanovenie, že ten, kto nemôže poskytnúť tento príspevok, sa nesmie podieľať na správe štátu.¹⁰⁰

Sparské občianstvo v sebe zahŕňalo právo podieľať sa na správe sparského štátu. Účasť na správe štátu spočívala predovšetkým v práve zúčastňovať sa zasadaní *apelly* - ľudového zhromaždenia, ktoré volilo eforov a členov gerúsie a rozhodovalo o prijatí či neprijatí ich návrhov. Toto právo náležalo len mužom, ktorí boli starší ako 30 rokov.

Právo voliť a byť volený za efora náležalo len plnoprávnym spartským občanom. Rovnako členom gerúsie sa mohol stať len občan starší ako 60 rokov. Občianska povinnosť sa vzťahovala aj na armádu. Sparský občan musel slúžiť vo vojsku 40 rokov a po vykonaní tejto služby sa mohol stať gerontom.

---

⁹⁸ Pol. 2, 9

⁹⁹ Plút. Lyk. 14

¹⁰⁰ Pol. 2, 9; 1271a 35-37

2. Počiatky rozkladu tzv. Lykúrgovho zriadenia v 5. a 4. storočí

2.1 Postupné prenikanie peňazí

Proces formovania spartského štátu bol zakončený v 6. storočí a od tej doby sa v Sparte prísne dodržiavalo tzv. Lykúrgovo zriadenie. Predovšetkým sa dbalo na to, aby do Sparty neprenikali žiadne vplyvy a príklady z iných gréckych obcí. Rozklad tradičného spartského zriadenia sa začal už začiatkom 5. storočia, no výrazne sa prehíbil a získal na rozmeroch až v priebehu súperenia Sparty s Athénami o nadvládu v peloponézskej vojne.

Je pravdepodobné, že už v priebehu tejto vojny dochádzalo v Sparte k závažným zmenám v spartskej spoločnosti, ktoré administratívne zásahy nemohli odstrániť. Kým pred začiatkom peloponézskej vojny Sparta čelila nedostatku finančných prostriedkov, vojna túto situáciu úplne zmenila. Napriek tomu, že v Sparte aj po skončení vojny platil zákaz vlastníť drahé kovy, nedokázala si poradiť s rozsiahlym prílivom razených peňazí, ktoré do Sparty prichádzali v podobe daní od podriadených obcí. Ani zákaz pod hrozbou smrti¹⁰¹ nedokázal zabrániť, aby sa niektorí občania nevystatovali vlastníctvom zlata, ako nás o tom informuje Xenofón¹⁰².

Peloponézska vojna sa skončila víťazstvom Sparty, čo ešte viac urýchlilo skazu, ku ktorej Sparta nevyhnutne smerovala. Na prelome 5. a 4. storočia už Sparta bola oveľa viac prepojená s ostatnými gréckymi obcami, a prílivu nových ideí bolo fakticky nemožné zabrániť.

---

¹⁰¹ Plút. Lýsander 17

¹⁰² Lak. Pol. 14

2.2 Prehíbovanie sociálnych diferenciácií

Najväčším prejavom sociálnych otrasov v klasickej Sparte bolo povstanie heilótov v 60-tych rokoch 5. storočia. Toto povstanie sa označuje aj ako tretia messénska vojna. Povstanie heilótov je tradične spájané so silným zemetrasením, ktoré postihlo Spartu v roku 464. Podľa podania antických autorov sa heilóti snažili využiť chaos, ktorý po tomto zemetrasení nastal, k útoku na Spartu a k získaniu stratenej slobody. Toto nebezpečenstvo si ale uvedomil Archidámos, zavolať na poplach a zhromaždil jadro spartského vojska. Heilóti, ktorí nečakali takú rýchlu mobilizáciu, sa stiahli do svojich obcí a začali otvorenú vojnu. Potlačenie povstania bolo pre Sparťanov ťažším orieškom než čakali. Trvalo im to celých osem rokov a skončilo sa kapituláciou heilótov, ktorí sa opevnili na hore Ithóme. Povstalcom bol povolený slobodný odchod za podmienky, že sa už nikdy na územie Peloponézu nevrátia. Dôvod, pre ktorý tak Sparťania učinili, nie je známy. Pravdepodobne sa chceli vyvarovať nových nepokojov, ktoré by mohli vyvolať heilóti, ktorí osem rokov bojovali proti Sparte.¹⁰³

Význam tejto udalosti spočíva v tom, že predstavuje významný dôkaz o značne napätých vzťahoch medzi heilótmami a Sparťanmi. Rýchlosť, s akou sa heilóti snažili využiť zemetrasenie a ním spôsobený chaos, svedčí o pripravenosti heilótov využiť každé zaváhanie spartského štátu k boju za svoju slobodu. Aj rýchlosť, s akou sa Sparta mobilizovala naznačuje, že o svojich vnútorných pomeroch mala realistickú predstavu.

Dôkazom vzrastajúcich sociálnych diferenciácií v Sparte je aj skutočnosť, že sa od polovice 5. storočia stretávame s rozdielnymi kategóriami obyvateľstva.

---

¹⁰³ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s. 148-150

Najčastejšie sa stretávame s *neadámódami*, ktorí sa v hierarchii uvádzajú hneď po heilótoch. Najstarší doklad o ich existencii je z roku 421. Pravdepodobne nešlo o spartských občanov, ale jednoznačne vieme, že išlo o prepustených heilótov, ktorých hlavnou povinnosťou bola služba v armáde. V súvislosti s nedostatkom občianskeho vojska v Sparte je prirodzené, že medzery vo vojsku sa Sparta snažila vyriešiť práve týmto spôsobom. Heilóti tak po vstupe do vojska nedostávali žold, ale získali vytúženú slobodu.

Okrem tejto skupiny prepustených heilótov, v Sparte boli aj heilóti nazývaní *afetai*, *adespotoi*, *eryktéres*, *desposionautai*.

Výrazy *afetai* a *adespotoi* sa pravdepodobne používali na označenie heilótov prepustených na slobodu z rôznych dôvodov. Výrazom *eryktéres* sú označovaní prepustenci. Termín *desposionautai* súvisí s námornou službou a pravdepodobne to boli heilóti, ktorí boli prepustení na slobodu za zásluhy získané v námorných bitkách. Zvláštnu skupinu neplnoprávneho slobodného obyvateľstva predstavovali bývalí spartskí občania, *hypomeiones*, ktorí stratili svoje občianske práva.¹⁰⁴ Pravdepodobne to súvisí s tzv. Epitadeovou rétrou a s jej následkami. Spartský občan, ktorý stratil svoj diel pôdy, stratil aj schopnosť pravidelne prispievať svojim podielom na spoločné stravovania. V súlade s Aristotelovým tvrdením tak stratil aj svoje občianske práva.

2.3 Epitadeova rétra

Koniec peloponézskej vojny pre Spartu znamenal zvýraznenie, už aj tak po dlhú dobu pretrvávajúcích zmien v celej spartskej spoločnosti. Problémy, ktoré spôsobilo prenikanie razených peňazí z iných obcí do Sparty, bolo zrejme jedným z motívov pre opatrenie, ktoré sa pripisuje

---

¹⁰⁴Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s. 161-166

eforovi Epitadeovi. Jedinú zmienku o tzv. Epitadeovej rétre máme od Plútarcha v Životopise Ágida. Aj keď hodnovernosť tejto správy je ľahké spochybníť, pravdepodobne má reálny základ.¹⁰⁵

„Skaza a onemocnenie spartského zriadenia“ sa podľa Plútarcha začalo krátko po víťazstve Sparty v peloponézskej vojne, čo so sebou nieslo značné obohatenie sa zlatom a striebrom. Neblahé dôsledky tejto vojny pre Lykúrgovo zriadenie kompenzovalo udržiavanie tradície delby rodinného kléru z otca na syna. To sa však zmenilo nástupom efora Epitadea, ktorý vraj pre spor so svojim synom navrhol zákon, podľa ktorého bolo dovolené, aby každý mohol počas svojho života darovať alebo testamentom odkázať svoj kléros.¹⁰⁶ Spartský občan mal možnosť disponovať so svojim údelom, ale nemohol ho predať alebo si kúpiť iný. Pravdepodobne ku kúpe alebo predaji dochádzalo pričom sa zúčastnené strany tvárili, že ide o dar alebo závet.

Prirodzeným dôsledkom tejto zmeny bolo prehĺbenie procesu koncentrácie pôdy v rukách úzkej skupiny spartských občanov. Tento proces pravdepodobne vznikol už skôr, no práve touto reformou došlo k jeho plnej legalizácii. Samozrejme, treba si uvedomiť, že zmeny v pozemkovej držbe sa dotkli aj postavenia heilótov, ktorí na tejto pôde pracovali.

O eforovi tohto mena nemáme žiadne informácie, a preto sa pochybuje, či sa vôbec jedná o historickú postavu. Ani samotný Aristotelés sa priamo nevyjadruje, komu túto reformu pripisuje. Aj keď o pôvodcovi tejto zmeny nemáme takmer žiadne správy, túto udalosť musíme považovať za historickú.¹⁰⁷ Epitadeova rétra je výrazom tendencií, ktoré sa prejavovali už v polovici 5. storočia a vystupňovali sa po peloponézskej vojne. Tendencií, ktoré boli v rozpore s tradičným

¹⁰⁵Oliva, P.: Řecko mezi Makedonií a Římem, Praha, 1995, s.42

¹⁰⁶Plút. Ágis 5

¹⁰⁷Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s. 186

Lykúrgovským zriadením, a ktorých realizácia iba prehýbovala sociálne diferenciacie medzi samotnými občanmi.

2.4 Strata Messénie

Po skončení peloponézskej vojny zaznamenali výrazný vzostup Théby, ktoré na krátku dobu zaujali miesto hegemóna v Grécku. Tento proces začal v roku 379, keď pod vedením Pelopida zvrhli Théby oligarchickú vládu, ktorá sa opierala o spartskú posádku a zaviedli demokratickú ústavu. Povstanie proti spartskej nadvláde sa zaobišlo bez bojov, pretože sa Pelopidovi podarilo presvedčiť spartského harmosta, aby sa stiahol z mesta. V Thébach zriadili vládne kolégium, tzv. *biótarchov*, ktorého členom, okrem Pelopa, sa stal aj jeho priateľ Epameinóndás. Na stranu Théb sa následne pripojil celý rad susedných štátov, ktoré spolu vytvorili boiótsku ligu.

Sparta, ktorá sa cítila potupená vyšachovaním svojich vojsk z Téb, nemohla byť spokojná so situáciou, ktorá začala panovať v celej Boiótii. Žiadala od Théb rozpustenie ligy a snažila sa rôznym spôsobom zasahovať do thébskych záležitostí. Thébania to však rezolútne odmietli, na čo Sparta reagovala vojenskou výpravou na čele s Kleombrotom. Vojenská výprava v roku 371 pri Leuktrách znamenal významný prelom tak v spartských, ako aj v celogréckych dejinách.

Sparta utrpela po prvýkrát totálnu porážku, ktorá symbolicky predznamenávala koniec jej dominantného postavenia, a z ktorej sa už nikdy nespamätala. Jej následkom bolo, že od Sparty odpadla väčšina spojeneckých a podmanených vojsk. Epameinóndás sa však neuspokojil s touto výhrou a snažil sa úplne zničiť spartskú hegemoniu.

V roku 370 sa thébske vojsko dostalo až na Peloponéz a po prvýkrát v dejinách Sparty vtrhlo na územie Lakónie. Thébania sa neodvážili prekročiť most, ktorý viedol do

samotnej Sparty cez Eurótos, ale uspokojili sa s drancovaním jej pravého brehu. Xenofón a Plútarchos nás informujú, že túto situáciu najťažšie znášali predovšetkým ženy, ktoré ešte nikdy nevideli nepriateľa. Táto situácia vraj podnietila spartských úradníkov predniesť výzvu, dokonca aj heilótom, a sľúbiť im slobodu, ak budú bojovať spolu so Spartanmi.¹⁰⁸

Najkritickejšia udalosť v dejinách Sparty ešte len mala nastať. Thébske vojsko vtrhlo do Messénie a po tristo-päťdesiatich rokoch obnovilo jej nezávislosť. Odpadnutie územia, ktoré od archaickej doby bolo súčasťou spartského štátu, pre Spartu znamenalo najväčšiu pohromu. Stratila nielen úrodnú pôdu, ktorá bola rozdelená na rovné údely, ale aj heilótov, ktorí na nej pracovali. Tradičné Lykúrgovo zriadenie, ktoré bolo založené na rozdelení pôdy na rovné údely práve na území Messénie, bolo značne narušené. Strata Messénie znamenala pre spartský štát vážny otras a jej politická moc bola zlomená.

---

¹⁰⁸ Xen. Dejiny 6, 5; Plút. Agésialos 31

3. Vyvrcholenie krízy spartského štátu v 3. storočí

3.1 Legalizácia peňazí za Area

Ako vieme, spartské zákony zakazovali držbu zlata a striebra. Po období grécko-perzských vojen a predovšetkým po peloponézskej vojne sa Sparta dostala oveľa viac do styku s ostatnými gréckymi obcami, ale aj s Perzskou ríšou. Keďže sa Sparta práve kvôli svojmu prísnemu zákonodárstvu týkajúceho sa drahých kovov potýkala s nedostatkom finančných prostriedkov, bolo len otázkou času, kedy sa pod náporom novej vojnovnej koristi a daní od podmanených obcí zlomí. Cudzia mena prenikala do Sparty aj vďaka výpravám spartských kráľov na čele žoldnierskych armád. Bohatstvo narušilo spartské spoločenstvo rovných a skorumpovalo predovšetkým jej kráľov a vojvodcov. Podkopávalo jednu zo základných zásad tradičného zriadenia - majetkovú rovnosť občanov. Napriek snahe gerúsie brániť starobylé zriadenie, ktoré zakazovalo peňažné hospodárstvo, Areus I. z dynastie Ágiovcov (309-265/264) ako prvý v dejinách Sparty začal raziť mince, ktoré dokonca označoval svojím menom. Boli to strieborné tetradrachmy, napodobňujúce mince, ktoré razil Alexander Veľký. Área opantalo bohatstvo hellénistických vládcov a snažil sa ich napodobňovať nielen v bohatstve, ale aj v moci. Zasahoval aktívne do pohnutých udalostí tej doby a jeho politickým cieľom bolo zabrániť prenikaniu macedónskeho vplyvu do Grécka.

3.2 Pokles počtu plnoprávných Spartánov

Rozklad tradičného spartského zriadenia môžeme vystopovať až do obdobia peloponézskej vojny. Predovšetkým po vydaní tzv. Epitadeovej rétry v Sparte vyvrcholil proces koncentrácie poľnohospodárskej pôdy a rapídne sa prehľbovali

sociálne diferenciácie medzi samotnými občanmi. Mnohí z nich strácali svoje dedičné údely a strácali aj možnosť prispievať na spoločné stravovania, a tým strácali aj svoje občianske práva. Legalizácia peňazí ešte viac prehĺbila sociálne rozdiely a umožnila aristokracii hromadiť svoj majetok, ktorá sa na spoločných stravovaniach zúčastnila už len formálne. Výrazným prejavom prehĺbujúcich sa sociálnych rozporov v spartskej spoločnosti bol prudký pokles počtu plnoprávných spartských občanov, ktorí tvorili jadro spartskej občianskej armády. Kým Aristotelés hovorí o necelých tisícke Sparťanov¹⁰⁹, Plútarchos uvádza, že v polovici 3. storočia bolo v Sparte pravých Sparťanov len asi 700, pričom len stovka z nich vlastnila pôdu a dedičný kléros¹¹⁰. Príčinu tohto úpadku vidí Plútarchos v Epitadeovej rétre, ktorá umožnila sústreďovať pôdu v rukách obmedzenej skupiny mocných na úkor ich skutočných dedičov.

Aj Aristotelés uvádza, že dokonca dve pätiny celej pôdy patrili ženám aristokratkám, ktoré ju zdedili, alebo dostávali ako veno.¹¹¹ Plútarchovo tvrdenie, že len stovka Sparťanov vlastnila pôdu a kléros možno vysvetliť tak, že zvyšných 600 Sparťanov malo len nepatrné prostriedky, ktorými ešte dokázali pokryť povinné príspevky na spoločné stravovania, a tak zabrániť strate svojich občianskych práva.

Ostatných obyvateľov označuje Plútarchos ako nevďačný dav, ktorý len čaká na vhodnú príležitosť k zmene pomerov.¹¹² Je namieste predpokladať, že tento dav tvorilo neplnoprávne obyvateľstvo Sparty. S najväčšou pravdepodobnosťou to boli bývalí plnoprávni spartski občania, ktorí buď sami alebo už ich predkovia stratili občianske práva ako dôsledok ich neschopnosti plniť si svoje občianske povinnosti.

---

¹⁰⁹ Pol. 2,9, 1270a 30

¹¹⁰ Agis 5

¹¹¹ Pol. 2,9, 1270a 24-25

¹¹² Plút. Agis 5

Pravdepodobne sem patrili aj kategórie prepustených heilótov a ďalších skupín neplnoprávneho obyvateľstva.¹¹³

Podľa tvrdení Aristotela sa vraj v Sparte udržiaval počet občanov na 10 000 tým, že sa udeľovalo občianske právo aj cudzincom.¹¹⁴ Ak sa tak dialo, mohlo sa tak diať len skryte, pretože Lykúrgovo zriadenie takúto možnosť nepripúšťalo. Okrem toho nás informuje aj o zákone, ktorý nútil alebo lepšie povedané motivoval občanov k plodeniu detí.

Na základe tohto zákona bol otec troch detí oslobodený od vojenskej služby a otec štyroch detí od všetkého, pravdepodobne aj od povinnosti prispievať na spoločné stravovania. O pôvodcovi tohto opatrenie ale nevieme nič.

3.3 Reformné východiská

Ak by sme o klasickom období spartských dejín hovorili ako o kríze spartského zriadenia, tak obdobie helénizmu musíme nazvať jeho totálnou deštrukciou. Tradičné Lykúrgovo zriadenie utrpelo vážne rany. Boli narušené základy, na ktorých celé zriadenie stálo. Prenikanie peňazí do Sparty vážne narušilo tradičnú rovnováhu, ktorá bola založená na majetkovej rovnosti opierajúcej sa o rovné údely pôdy. Epiteova rétra urýchlila koncentráciu majetku v rukách obmedzenej skupiny občanov a závažným spôsobom prehýbala existujúce sociálne diferenciácie. A to do takej miery, že Sparta začala zápasiť s akútnym nedostatkom plnoprávnych spartských občan. Iba títo občania mohli slúžiť v občianskom vojsku. Sparta tak strácala svoju dominanciu aj vo vojenskej oblasti, v ktorej ňou po celé storočia nemohol nikto súperiť. Strata Messénie spôsobila vážny otras v spartskom zriadení, keďže Sparta tým stratila kléry na tzv. občianskej pôde. Razenie peňazí za Área začiatkom 3. storočia už iba

¹¹³ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.206

¹¹⁴ Pol. 2,9, 1270a 35-40

zlegalizovalo stav, ktorý v Sparte dlhú dobu pretrvával. Stav, ktorý bol v hrubom rozpore so zriadením, ktoré podľa tradície vytvoril Lykúrgos.

Za takýchto podmienok hrozilo Sparte nebezpečenstvo náhleho kolapsu sociálnej situácie. Pri vzrastajúcich sociálnych rozdieloch a stálom úbytku plnoprávneho obyvateľstva bolo možné zabrániť hroziacemu kolapsu len cestou radikálnych vnútorných reforiem spartského zriadenia. Výzvy k novému deleniu pôdy (*gés anadamos*) a k rušeniu dlhov (*chreón apokopé*) predstavovali základné požiadavky sociálnych hnutí v celom Grécku.¹¹⁵

Pri výklade o reformnom hnutí v Sparte sa opierame predovšetkým o Plútarchove životopisy Ágida a Kleomena, ktoré predstavujú základný prameň nášho skúmania.

---

¹¹⁵ Oliva, P.: *Řecko mezi Makedonií a Římem*, 1995, s.90

4. Agis IV.

Aktuálne problémy, ktorým Sparta čelila a spôsob akým ich bolo možné vyriešiť, si ako prvý uvedomil Ágis IV. z dynastie Erypóntovcov, ktorý nastúpil na trón veľmi mladý ani nie dvadsaťročný. Plútarchov výklad o Agidovi je nepochybne idealizovaný, čo mu však nemožno zazlievať, keďže myšlienky, s ktorými prišiel Agid, považoval za cnostné.

Práve láska k zlatu a striebru, ktorá prenikla do mesta spôsobila, že sa Sparta odchýlila od väčšiny svojich predností a bez vlastnej viny ustavične upadala až do doby kraľovania Agida.¹¹⁶ Napriek tomu, že Agis vyrastal v bohatstve a prepychu, zriekol sa všetkej majestátnosti a obdivoval spôsob života starých Spartánov. Ako sám povedal, kráľovstvo je mu na nič, ak nemôže jeho pomocou obnoviť staré lykúrgovo zriadenie.¹¹⁷ Za hlavný cieľ svojich reforiem, ktoré vyhlásil v roku 244, si vytýčil obnovu pôvodnej rovnosti všetkých občanov a zároveň chcel doplniť neutešený počet spartských občanov.

Na uskutočnenie svojich snáh sa snažil získať podporu predovšetkým u všetkých spoluobčanov, ale je prirodzené, že najväčší ohlas získali deklarované ciele práve u nás neplnoprávneho obyvateľstva, či už u bývalých Spartánov, alebo u iných kategórií slobodného ale neplnoprávneho obyvateľstva. Medzi samotnými Spartánmi sa mu okamžite dostalo podpory od spartskej mládeže, ktorá túžila po starej cnosti. U starej generácie, ktorá už bola pokazená, to nebolo také jednoznačné. Ale aj medzi nimi sa hneď na začiatku objavili jeho zástancovia. Predovšetkým to bol Lýsander, potomok víťaza u Aigospotamoi, Mandrokleida a brata Agidovej matky Agesilaá. Najväčšiu nedôveru si u Plútarcha vyslúžil Agesiláos, brat Agidovej matky, ktorý sa na Agidovu stranu

---

¹¹⁶ Agis 3

¹¹⁷ Plút. Agis 4

nechal zlákať vidinou, že sa azda zmenou ústavy zbaví svojich veľkých dlhov.¹¹⁸

No najväčším nepriateľom zamýšľaných zmien v spartskom zriadení boli ženy, ktoré podľa Plútarchovho podania vlastnili väčšinu bohatstva v Sparte. Ženy sa vzopreli týmto snahám nielen preto, že ich zbavovali prepychu, v ktorom si privykli žiť, ale predovšetkým preto, že tým strácali svoju moc, ktorá im z tohto bohatstva plynula.¹¹⁹

Podľa Aristotela ženy vlastnili celé dve pätiny spartskej pôdy.¹²⁰ Plútarchos uvádza, že sama Agidova matka mala významné postavenie vo verejnom živote Sparty. Sám, aj za pomoci jej brata Agesiláa, sa ju snažil presvedčiť. Síce s tým spočiatku nesúhlasila, neskôr sa nechala presvedčiť a sama sa začala angažovať v získavaní stúpcov pre tento čin.¹²¹ Pravdepodobne v ňom videla spôsob, akým sa posilnilo postavenie kráľov v Sparte.

Ženy, ktoré sa obávali straty autority v Sparte, sa preto obrátili na druhého spartského kráľa Leonida, aby svojím vekom pôsobil na mladého kráľa a bránil mu v jeho zámeroch. Zo strachu pred všeobecnou vzburou sa neodvážil útočiť na Agida verejne, o to viac voči nemu vystupoval skryte a obviňoval ho, pravdepodobne u eforov, zo snahy zaviesť tyraníu.

Agidovi sa však na post efora podarilo presadiť svojho stúpenca Lýsandra, prostredníctvom ktorého predložil gerúsii návrh, ktorého hlavnými bodmi boli zrušenie dlhov a nové rozdelenie pôdy. Pôda mala byť rozdelená na 4500 údelov na území medzi Pellene, Sellasi, pohorím Tayget a Maleuov. Táto pôda mala tvoriť pravdepodobne tzv. občiansku pôdu. Mimo tohto územia sa mala pôda rozdeliť na 15 000 klérov, ktoré mali pripadnúť tým perioikom, ktorí boli schopní nosiť

---

¹¹⁸ Agis 6

¹¹⁹ Agis 7

¹²⁰ Pol. 2, 9, 1270a 24-25

¹²¹ Agis 6

zbraň.¹²² Keďže vieme, aký početný bol stav spartských občanov, ich počet sa mal doplniť pribraním perioikov a cudzincov a to za troch podmienok. Muselo sa im dostať výchovy aká sa vyžadovala od slobodných, museli byť telesne zdatní a nesmeli prekročiť mužný vek.¹²³ Návrh sa nijakým spôsobom nedotýkal heilótov. Tí mali aj naďalej slúžiť svojim pánom.

Návrh počítal aj s obnovením spôsobu života založeného na spoločných stravovaniach, ktoré malo byť významným prostriedkom pri obnove povestnej spartskej rovnosti.¹²⁴

Návrh bol pre nejednoznačný postoj v gerúsii odmietnutý. Lýsandros ale zvolal zhromaždenie Iudu, zrejme apellu, na ktorom predstavil Agidov návrh. Aby väčšmi zapôsobili na Iud, spomenuli si na veštby, ktoré boli nedávno predtým prinesené z chrámu Pasifay. Podľa tejto veštby sa Sparťanom nariaďuje, aby zaviedli majetkovú rovnosť podľa Lykúrgovho zákona. Následne vystúpil Agid. Jeho prejav mal na zhromaždenie najväčší vplyv, pretože prehlásil, že ako prvý občan dáva do spoločného vlastníctva všetok svoj huteľný aj nehuteľný majetok, a že tak ako on, činí aj jeho matka a ďalší príbuzní a priatelia, ktorí patrili medzi najbohatších Iudí v Sparte.¹²⁵

V tejto situácii mohli odporcovia reforiem zaútočiť už iba na mieste, ktoré bolo citlivé aj pre Agidových priaznivcov. Chudobní občania Sparty mali síce záujem na zrušení dlhov a znovurozdelení pôdy, ale len ťažko mohli mať záujem na tom, aby sa ich rady rozšírili. Leonidás preto vniesol do debaty cudzincov, ktorí sa podľa Lykúrgovho zriadenia nemohli stať občanmi. Iud sa ale v tejto debате postavil na stranu Agida. Napriek tomu gerúsia, ktorá mala

---

¹²² Plút. Agis 8

¹²³ Plút. Agis 8

¹²⁴ Plút. Agis 8

¹²⁵ Plút. Agis 9

právo rozhodovať o návrhoch skôr než boli predložené snemu, tesnou väčšinou tento návrh zamietla.

Príspevok, ktorý vniesol do debaty Leonidas, sa mu vypomstil, pretože bol eformi obžalovaný z porušenia akéhosi starobylého zákona, ktorý zakazoval spartským kráľom zdržiavať sa mimo Spartu a splodiť dieťa s cudzinkou. Leonidas zo strachu ušiel a jeho nástupcom sa stal jeho zať Kleombrotos.

Medzitým však boli zvolení noví efori, ktorí sa postavili na obranu stávajúcich pomerov a na oplátku obžalovali Lýsandra a Mandrokleida, že protizákonne podali návrh na zrušenie dlhov a rozdelenie pôdy. Moc eforov sa im však podarilo zlomiť vďaka pomoci druhého kráľa Kleombrota. Proti súhlasnému stanovisku oboch kráľov totiž efori nemohli nijako zasiahnuť a ak by kládli odpor, ich konanie by bolo protizákonné. Následne boli efori násilne vymenení za iných, medzi ktorými bol aj Agesiláos.¹²⁶ Týmito opatreniami už zdanlivo nestálo reformným snahám nič v ceste. Opak bol však pravdou.

Agidov reformný program nebol uskutočnený v celom zamýšľanom rozsahu vďaka naliehaniu Agesilaa, ktorý presvedčil Agida, aby najprv zrušil dlhy, a potom rozdelil pôdu. Uskutočnenie oboch cieľov by vraj znamenalo príliš veľký prevrat pre obec. Týmito argumentmi sa nechali presvedčiť aj stúpenci Lýsandra, a preto sa pristúpilo najprv iba k zrušeniu dlhov. Na spartskej agore boli verejne spálené dlžné úpisy, ktorým sa hovorilo *klarie*.¹²⁷ Spálenie dlžobných úpisov prinieslo úľavu predovšetkým chudobným spartským občanom, ktorí pravdepodobne patrili medzi spomínaných 600 nemajetných, pretože sa tak stali skutočnými pánmi svojich údelov a nemuseli sa viac báť straty svojho občianstva.¹²⁸

¹²⁶ Plút. Agis 12

¹²⁷ Plút. Agis 13

¹²⁸ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.219

Druhý bod reformy, znovurozdelenie pôdy, síce nebol zrušený ale odložený. Keď sa však malo pristúpiť k deleniu pôdy Agesilaos sa ustavične vyhováral. Bol vlastníkom množstva úrodnej pôdy, a keď si uvedomíme, že rozdelenie pôdy mohlo priniesť prospech len bezzemkom, je pravdepodobné, že spartskí občania zbavení svojich dlhov sa nechceli deliť o svoje privilegované postavenie a pozemky s cudzincami. K oddialeniu realizácie tohto bodu programu prispela aj požiadavka o vojenskú pomoc zo strany Achájskeho spolku. Možno aj obava zo šírenia spartského príkladu na obce Achájskeho spolku prispela k rozhodnutiu nevyužiť pomoc spartského vojska.

V dobe, keď bol Agid na vojenskej výprave, Agesiláos posilňoval svoju moc v Sparte. Počínal si pri tom arogantným spôsobom a snažil sa vyberať od občanom poplatky za 13. prestupný mesiac, aj keď to časový cyklus nevyžadoval. Jeho počínanie posilnilo odporcov reformného hnutia a tí povolali naspäť do Sparty Leonida. Z Plútarchovho podania¹²⁹ je pravdepodobné, že prevrat prebehol hladko, keďže sa na Leonidovu stranu pridali aj ľud, ktorý sa cítil byť podvedený tým, že sa neuskutočnila avizovaná deľba pôdy. Oba kráľi sa zachránili útekou do chrámov. Agis do chrámu Athény Chalkioiky a Kleombrotos do chrámu Poseidona. Agesiláovi sa podarilo s prispelením svojho syna potajomky ujsť z mesta.

Akonáhle bol Kleombrotos vyhnaný do vyhnanstva ustanovil Leonidás nových eforov a snažil sa odstrániť svojho úhlavného nepriateľa, Agida. Ešťou sa mu podarilo vylákať Agida z chrámu a vrhnúť do väzenia. Následne bol za svoje činy obžalovaný eformi. Agid odmietol oľutovať svoje činy a to ani v prípade, ak by za ne mal vytrpieť najhoršie muky, odsúdili ho efori na smrť a obesení.¹³⁰ Spolu s ním boli obesení aj jeho matka a babička.

---

¹²⁹ Agis 16

¹³⁰ Plút. Agis 19

Ide o prvý prípad v dejinách Sparty, kedy sa efori odvážili siahnuť na život svojho kráľa. Celá udalosť je o to smutnejšia, ako hovorí Plútarchos, že ho popravili vo veku, v ktorom sa chybujúcim ľuďom dostáva milosti.

Hlavným cieľom Agidovho programu bola snaha o obnovu zašlej slávy spartského štátu. Jeho program sa opieral o hlavné požiadavky reformných hnutí tej doby. Zrušenie dlhov a znovurozdelenie pôdy malo Sparte prinavrátiť občiansku rovnosť. Tento program bol však naplnený iba z časti. Či sa Agidovi stala osudnou väčšia pribojnosť, s ktorou mal svoje návrhy presadzovať, alebo skazenosť a zrada jeho priateľov, je na uváženie.

Agis sa svojimi reformami nesnažil o sociálne vyrovnanie lakónskeho obyvateľstva. Aj keď mal byť počet občanov doplnený z radov cudzincov, či perioikov, delenie obyvateľstva na plnoprávných Spartánov, druhoradých perioikov a neslobodných heilótov malo byť aj naďalej zachované. Agis sa predsa snažil obnoviť a nie zmeniť lykúrgovo zriadenie.

Jeho osud bol však poučným pre ďalšieho reformátora, ktorý sa vydal v jeho šlapajach.

5. Kleomenés III.

Smrť Agida a rýchly útek jeho brata Archidama spôsobili, že trón Erypontoncov sa dostal po kontrolu Agiovho rodu. V Sparte bola fakticky odstránená tradičná dyarchia a nastolená monarchia Ágiocov, aj keď formálne bol druhým kráľom Agidov syn Eudámidas, ktorý sa však narodil len nedávno. Leonidas držal moc vo svojich rukách a malá skupina boháčov pokračovala v spôsobe života ako pred Agidovými reformami.¹³¹ Agidovu manželku, Agiatidu, násilne odviedol a vydal za svojho mladého syna Kleomena. Neurobil tak len z úcty k nej, ale predovšetkým preto, lebo bola dedičkou obrovského majetku.¹³² Pravdepodobne sa zmocnil nielen jej dedičstva, ale aj všetkých prostriedkov, ktoré Agid odovzdal do spoločného vlastníctva.

Po smrti Leonida nastúpil na trón Kleomenés, ktorý realisticky ohodnotil situáciu, ktorá panovala v Sparte a uvedomil si, že navrátiť Sparte významné postavenie môže iba vyriešením naliehavých vnútorných problémov spočívajúcich v sociálnej diferenciácii. Plútarchos charakterizuje panujúce pomery ako naskrz uvoľnené, pretože boháči sa starajú len o vlastný zisk a nie o spoločný prospech. Masy zas pre svoju neutušenú situáciu odmietajú chodiť do vojen a neprejavujú záujem o spartský spôsob života.¹³³ Na Agidove reformy bolo nebezpečné čo i len spomínať.¹³⁴

Agidove reformy neupadli do zabudnutia a inšpirovali aj samotného Kleomena pri uskutočňovaní tých svojich. Svoju úlohu pri tom zohrala nepochybne aj Agiatida, ktorá Kleomenovi často rozprávala o Agidovi a vzbudila tak u neho

¹³¹ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.223

¹³² Plút. Kleom. 1

¹³³ Kleom. 3

¹³⁴ Kleom. 2

záujem o udalosti tej doby, ako aj o Agidove názory a predsavzatia.¹³⁵ Pri uskutočňovaní svojich reforiem mala na Kleomena vplyv aj stoická škola. Sfairos z Borysthenu sa vraj venoval výchove mladíkov Sparty v dobe, keď bol Kleomenés mladý. Najpravdepodobnejšie ale je, že v dobe, keď Kleomenés realizoval svoju reformu, povolal do Sparty Sfaira, ktorý bol už vtedy znalcom lykúrgovho zriadenia a za jeho pomoci organizoval výchovu spartskej mládeže. Podanie, ktoré nám zanechal Plútarchos, je tak pravdepodobne zidealizované, aby ešte viac vynikli zásluhy stoického filozofa o reformné hnutie.¹³⁶

Kleomenés sa dokázal poučiť z chýb Agida a bol si vedomí toho, že peknými rečami nikoho nepresvedčí. Pred tým, než vyhlásil svoj reformný program, snažil sa získať v Sparte mocenskú prevahu. Prostriedkom k získaniu prevahy bola vojna. Sám sa totiž nazdával, že panujúce pomery by mohol skôr zmeniť počas vojny ako mieru.¹³⁷ Využil preto potýčky medzi Spartou a Megalopolou, ktorá sa stala súčasťou Achájskeho spolku. Vojna mala striedavý priebeh, ale Kleomenovi sa podarilo zasadiť Achájcom ťažkú ranu pri hore Lykaión v Arkádii. V priebehu vojny však musel prekonávať odpor eforov a v snahe oslabiť ich moc, ktorú sám považoval za príliš veľkú, povolal späť do Sparty Agidovho brata Archidáma, ktorý mal nárok na kráľovský trón ako člen druhého kráľovského rodu. Ten sa síce mohol stať kráľom až po smrti Eudámida, ale už v tej dobe bol Eudámidas len fiktívnym kráľom, pretože všetku moc mal pevne v rukách Leonidas a potom Kleomenés.¹³⁸ Archidámos bol ale zavraždený Agidovými vrahmi, a to buď so súhlasom Kleomena, alebo bez jeho vedomia, ako nás o tom informuje Plútarchos.¹³⁹ Ťažko ale

¹³⁵ Plút. Kleom. 1

¹³⁶ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.225

¹³⁷ Plút. Kleom. 3

¹³⁸ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s. 233

¹³⁹ Kleom.5

môžeme súhlasiť s predstavou, že sa tak stalo na jeho príkaz alebo so jeho súhlasom, ak uvážime, že Kleomenés mal v úmysle s Archidámovou pomocou zlomiť moc eforov a uskutočniť svoje ciele ústavnou cestou. Netreba zabúdať na fakt, že Archidámos bol prívržencom Agidovho reformného hnutia. Jeho smrť tak mohla prospieť jedine protireformným eforom.

Ošemetnú situáciu vyriešil Kleomenes tak, že podplatil eforov aby mu dali súhlas k novej výprave proti Achájskemu spolku. Po víťazstve pri Ládokii v roku 227 začal pripravovať násilný prevrat v Sparte. Presvedčil Megistona, matkinho muža, a pár priateľov, že je potrebné sa najprv zbaviť eforov a potom poštátniť všetky majetky. Akonáhle sa znovuzavedie rovnosť do Sparty treba ju povzniesť a priviesť k hegemonii Grécka.¹⁴⁰ Tých, ktorých považoval za odporcov jeho plánov zanechal v Arkádii a s ostatnými sa vrátil do Sparty.

Do Sparty dorazil v čase, keď efori večerali a až na jedného, ktorému sa napriek zraneniu podarilo ujsť, ich povraždil. Okrem nich zomrelo aj niekoľko mužov, ktorí im chceli pomáhať.¹⁴¹ Nasledujúci deň uverejnil mená osemdesiatich občanov, ktorí museli odísť do vyhnanstva a fakticky zrušil eforát, keď v ňom ponechal len jedno kreslo, na ktorom zasadol on sám. Pred zhromaždenou apellou obhajoval toto svoje konanie tým, že akonáhle získali efori na mocí potláčali staré otcovské zriadenie tým, že jedných kráľov vyhánali a druhých bez riadneho súdu zabíjali.

Pred zhromaždeným ľudom vyhlásil aj program svojich reforiem, ktorý kopíroval požiadavky sociálnych hnutí tej doby.

Za hlavné body svojho programu vyhlásil zrušenie dlhov, prerozdelenie pôdy a doplnenie neutešeného stavu spartských občanov.

---

¹⁴⁰ Plút. Kleom. 7

¹⁴¹ Plút. Kleom. 8

Najprv zrušil dlhy, a potom dal svoj majetok do spoločného užívania. Jeho čin nasledovali Megistonus, jeho priatelia a nakoniec aj všetci občania. Následne sa uskutočnila delba pôdy na 4000 údelov, teda o 500 menej ako to navrhoval Agis, a to aj tým občanom, ktorých poslal do vyhnanstva. Súhlasil totiž s tým, aby sa vrátili späť do Sparty až sa pomery upokoja a zrejme sa tým snažil predísť konfliktom, ktoré so sebou vyhnanstvo časti občanov prináša.

Agidove snahy o zvýšenie počtu plnoprávnych Spartánov neuspeli, preto musel Kleomenés vyriešiť aj tento problém. Pri jeho riešení postupoval podľa rovnakých princípov ako Agis. Počet občanov doplnil najschopnejšími perioikmi na 4000. V neposlednom rade obrátil svoju pozornosť aj na povestnú spartskú výchovu a spoločné stravovania.

Podľa Plútarcha mu pri tom pomáhal Sfairos, a tak aj v tejto oblasti života zaviedol starý poriadok.¹⁴²

V snahe vyhnúť sa označeniu monarcha obnovil dyarchiu. Toto opatrenie bolo len čisto formálne, pretože pri jej obnovení nepostupoval podľa starej tradície, že jeden kráľ pochádza z dynastie Ágiovcov a druhý z dynastie Eurypóntovcov, no v rozpore s ňou ustanovil svojim spoluvládcom svojho brata Eukleida. Išlo tak už o druhý precedens týkajúci sa tohto úradu. Prvým bol faktický zánik dyarchie, druhým obnovenie dyarchie na čele s kráľmi z toho istého rodu.

Kleomenés realizoval svoje reformy pod heslom obnovy lykúrgovho zriadenia. Vo svojich prejavoch sa odvolával na ústavu starých otcov, no vyberal si z nej len to, čo sa mu hodilo. Hlavným cieľom sociálnych reforiem, ktoré uskutočnil bolo zvýšenie počtu spartských občanov a tým zvýšenie aktivity a bojaskopnosti spartskej armády, ktorou chcel dosiahnuť rozhodujúcu moc na Peloponéze.¹⁴³

¹⁴² Plút. Kleom. 11

¹⁴³ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.238

S takto reorganizovanou armádou dosiahol v ďalšom priebehu vojny značných úspechov, ktoré výrazne oslabili Achájsky spolok. Za jeho úspechmi ale nemožno vidieť iba vojenskú prevahu. Nie neodôvodnene sa u predstaviteľov Achájskeho spolku šírili obavy nielen z vojenskej expanzie, ale aj z toho, aký vplyv mohli mať jeho reformy na iné obce. Prostí ľudia z obcí v Achájskom spolku si od Kleomena sľubovali, že aj v ich obciach uskutoční svoje reformy, čo samozrejme prispievalo k úspechom Sparty vo vojne proti Achájskemu spolku.

Sociálna premena spartskej spoločnosti oživila demokratické hnutie na Peloponéze, ku ktorému sa hlásil aj samotný Achájsky spolok. Bola to však demokracia, v ktorej rozhodoval iba úzky okruh najbohatších občanov. Z toho je jasné, že nemajetné vrstvy nemohli byť s takou demokraciou spokojné a v Kleomenovi videli muža, ktorý zruší ich dlhy a znovu rozdelí pôdu.¹⁴⁴ No práve neuskutočnenie reforiem v iných obciach Peloponézu sa Kleomenovi stalo osudným.

Začiatok konca predznamenal povstanie v Argu, kde sa nespokojné masy vzbúrili, pretože očakávali, že Kleomenés zruší dlhy.¹⁴⁵ Kleomenés pravdepodobne nemal vôbec v úmysle realizovať sociálne premeny v obciach, ktorých sa zmocnil. Jeho reformy sledovali obnovu starého spartskeho zriadenia a odpovedali špecifickým pomerom spartskej spoločnosti a nemohli byť aplikované v iných obciach.¹⁴⁶ Nepriaznivú situáciu vedeli využiť Kleomenovi nepriatelia na zdvihnutie protispartskej vlny, ktorej výsledkom bolo, že od neho skôr či neskôr odpadli všetci spojenci. Napriek tomu, že ovládal už iba územie Lakónie nevzdával sa a v snahe zvýšiť počet spartskeho vojska pristúpil k prepusteniu heilótov, ktorí boli schopní zaplatiť päť attických mín. Takto získal asi 500

¹⁴⁴ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.245

¹⁴⁵ Plút. Kleom. 20

¹⁴⁶ Oliva, P.: Řecko mezi Makedonií a Římem, 1995, s.173

talentov na ďalšie vedenie vojny a 2000 z prepustených heilótov vyzbrojil podľa macedónskeho vzoru.¹⁴⁷

Rozpaky v tomto prípade nevzbudzuje samotné prepustenie heilótov na slobodu alebo ich počet. S prepúšťaním heilótov na slobodu sa stretávame v Spartských dejinách už od dób peloponézskej vojny. O častých výpravách Lakedaimoňanov za účasti prepustených heilótov nás informuje predovšetkým Xenofón¹⁴⁸ a Plútarchos¹⁴⁹. Pochybnosti môžu vzbudzovať skutočnosť či heilóti uvedenou čiastkou skutočne mohli disponovať. Heilóti v polovici 3. storočia však už žili v diametrálne odlišných pomeroch ako v 5. storočí a prenikanie peňažného hospodárstva viedlo k sociálnym diferenciaciám nielen medzi slobodným obyvateľstvom.¹⁵⁰ Svojím konaním v žiadnom prípade nechcel nebodaj zrovnoprávniť heilót, išlo o krajné riešenie, ktoré malo vyriešiť nedostatok vojakov pre ďalšie vedenie vojny.

Tieto opatrenia síce priniesli dočasný úspech, ale v roku 222 sa pri Sellasie uskutočnila rozhodujúca bitka, v ktorej bolo spartské vojsko rozprášené spojenými armádami Achájskeho spolu a Macedónska. Táto vojna pochovala nielen Kleomenovho brata Eukleida, ale aj nádej Sparty na hegemoniu na Peloponéze. Kleomenes s hŕstkou priateľov ustúpil do Sparty a odtiaľ do prístavu Gytheia, odkiaľ unikol do Egypta. Porušil tým spartskú tradíciu, podľa ktorej kráľ neopustí bojisko ani keď je jasné, že bitka je stratená. Sparta sa tak po prvýkrát v dejinách ocitla v rukách nepriateľa. Macedónsky kráľ Antigonos naložil so Spartami ľudsky, bez najmenšieho potupenia alebo zosmiešnenia spartskej hrdosti. Obnovil v Sparte zákony a ústavu.¹⁵¹ Obnovil v Sparte eforát a významné postavenie získala pravdepodobne aj gerúzia.

¹⁴⁷ Plút. Kleom. 23

¹⁴⁸ Dejiny 3, 1; 3, 4; 3, 5

¹⁴⁹ Agésilaos 6

¹⁵⁰ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.251

¹⁵¹ Plút. Kleom. 30

Rozhodujúci vplyv v týchto inštitúciách zrejme mali emigranti, ktorí boli Kleomenom vyhnaní. Kráľovský úrad obnovený nebol a na miesto neho menoval Antigonos za veliteľa Brachylla z Boiótie. Sparta tak definitívne stratila svoju nezávislosť.¹⁵²

V roku 219 sa Kleomenés pokúsil o povstanie proti egyptskému kráľovi Ptolemiovi IV. Filopatrovi, ale jeho akcia nenašla potrebnú podporu. Keď videl, že nemá nádej na úspech, spáchal so svojimi priateľmi samovraždu. Jeho rodinní príslušníci boli Ptolemiom popravení.¹⁵³

Aj druhý pokus o reformu spartských pomerov stroskotal. Kleomenov program zahŕňal zrušenie dlhov, znovurozdelenie pôdy, teda požiadavky typické pre sociálne hnutia. Rovnako dôležitým a z pohľadu Kleomena najdôležitejším cieľom bolo doplnenie počtu spartských občanov pretože hlavným cieľom jeho reforiem bolo obnoviť zašlú slávu spartských zbraní a vydobyť si tak dominantné postavenie na Peloponéze. Ani Kleomenove reformy nemali v úmysle meniť tradičnú štruktúru spartskej spoločnosti. Tá bola aj naďalej zachovaná a to napriek tomu, že časť perioikov obdržala občianske slobody. Reformný program sa žiadnym spôsobom nedotýkal postavenia heilótov. Prepustenie heilótov na slobodu bolo z jeho strany iba snahou o udržanie bojaskopnosti spartskej armády a v žiadnom prípade nešlo o ich emancipáciu. Ostatne prepúšťanie heilótov k vojenským účelom nebolo v Sparte nič nové. Aj napriek tomu, že sa Kleomenés poučil z chýb svojho reformného predchodcu Agida nemohol predpokladať, že stroskotá na nespokojnosti más obyvateľstva podriadených obcí, ktorí od neho očakávali rovnaké reformy aj vo svojich obciach. Kleomenova reforma bola špecificky spartským riešením sociálnej otázky a nemohla byť aplikovaná na iné obce.

¹⁵² Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.257

¹⁵³ Plút. Kleom. 38

Smrťou Kleomena sa však spartské dejiny neskončili a Sparta sa snažila získať späť svoju nezávislosť. Za krátko boli promacedónski efori násilne odstránení a s nimi zrejme aj časť gerontov. Noví efori obnovili v Sparte tradičnú dyarchiu.

Nasledujúce obdobie charakterizuje vnútorná nestabilita, ktorá sa prejavovala opätovnými konfliktami medzi eformi a kráľmi a snahami o vonkajšiu expanziu pod vedením spartských kráľov.

6. Nabis

V súvislosti s výkladom o sociálnom hnutí v Sparte je nutné spomenúť aj Nabida, ktorý pochádzal z vedľajšej vetvy Eurypóntovcov. Do kráľovského úradu nastúpil asi v roku 206 ako Máchanidásov nástupca. V očiach antických autorov je považovaný za uzurpátora a tyrana, ktorý na seba násilím strhol moc a bezohľadne postupoval proti svojim spoluobčanom. Dávali mu rôzne prívlastky zahrňujúce slová ako vrah, zlodej či lupič. Krutosť a bezohľadnosť voči svojim politickým odporcom však nebola neobvyklá.¹⁵⁴ My sa však pozrieme na sociálnu stránku jeho činnosti.

Nabis bol iniciátor poslednej a najradikálnejšej fázy sociálneho hnutia a s ním spojeného úsilia o vojenskú nadvládu. Sám sa považoval za stúpenca lykúrgovho zriadenia, ktoré chápal ako systém, ktorý zabezpečí občanom rovnaké údely pôdy a politické práva, ale ktorý ich predovšetkým zaväzuje k vojenskej povinnosti.¹⁵⁵ Opatreniami, ku ktorým pristúpil sa snažil rozšíriť sociálnu základňu, aby tým zvýšil bojaschopnosť a aktivitu spartskej armády.

Nabis zbavoval pôdy bohatých Spartánov a prideľoval ju nielen bezzemkom, teda slobodným obyvateľom, ale dokonca aj žoldnierom a prepusteným otrokom. Pravdepodobne išlo o heilótov, pretože v antických prameňoch sú neraz označovaní ako otroci. Zásadný rozdiel medzi Kleomenom či Agidom spočíval v tom, že súčasťou jeho sociálneho programu bolo úmyselné prepúšťanie otrokov a udeľovanie pôdy, s čím získavali aj občianske práva a zároveň zahraničný presah jeho reforiem.

Úvahy o tom, že by Nabis zrušil, alebo chcel zrušiť heilótov ako základnú kategóriu sociálnej štruktúry musíme odmietnuť. Ako prívrženec Lykúrga tak určite činil len preto, aby zvýšil počet spartskej armády. Nakoniec, od antických

¹⁵⁴ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.266-267

¹⁵⁵ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.270

autorov vieme, že heilótia sa udržala až do doby rímskej nadvlády.¹⁵⁶

Na rozdiel od predchádzajúcich reformátorov, sociálne hnutie neobmedzoval len na Spartu, ale mal v úmysle ho rozšíriť aj do iných obcí. Vieme, že tak učinil v Argu, kde prijal rovnaké sociálne opatrenia ako v Sparte. Zbavil majetku boháčov a presadil zákony o zrušení dlhov a o delení pôdy.

Aj keď sa nesnažil zmeniť sociálnu štruktúru spartskej spoločnosti, jeho zásahy boli prenikavé a oveľa radikálnejšie než reformy jeho predchodcov. Reformné opatrenia v Sparte boli príliš nebezpečné nato, aby ich vládnuca aristokracia ostatných obcí pripustila. Nabis musel neustále bojovať s armádami zo všetkých strán až im roku 195 po zásahu Rimanov podľahol a stratil všetky okolité územia okrem samotnej Sparty. Strata obcí perioikov znamenala zánik Sparty v jej tradičných hraniciach a tradičnej sociálnej štruktúre. Perioikovia už neboli naďalej druhoradými obyvateľmi, ale nezískali ani samostatné politické postavenie a svoje obce museli zveriť pod ochranu Achájskeho spolku.¹⁵⁷

V roku 192 ho spojené vojská Achájcov a Rimanov definitívne porazili a zakrátko zákerne zavraždili. Pádom Nabida tak definitívne stroskotali snahy o obnovu politického významu Sparty, ktoré je možné sledovať predovšetkým od vystúpenia Agida. Sparta sa stala obcou druhoradého významu. Rok 192 znamená koniec samostatnej spartskej histórie.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.272

¹⁵⁷ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.283-284

¹⁵⁸ Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, 1971, s.288

Záver

Tradícia pripisuje vznik spartského spoločenstva rovných zákonodarcovi Lykúrgovi. Lykurgos rozdelil pôdu na rovné údely, ktoré pripadli spartským občanom, vytvoril celý rad politických inštitúcií medzi ktoré patrila apella, gerúsia a podľa niektorých aj eforát. V záujme zachovania rovnosti zakázal používať peniaze a prílivu inovácii bránil aj zákazom opustiť územie Lakónie bez dovolenia spartských úradov. No v rozvíjajúcom sa svete nie je možné zabrániť novým myšlienkam. Držiac sa svojich prísnych zákonov, Sparta nedokázala čeliť rozvoju, ktorý prebiehal v celom Grécku bez toho, aby sa to v Sparte žiadnym spôsobom neprejavilo. Prílev peňazí počas peloponézskej vojny, koncentrácia pôdy v rukách úzkej skupiny občanov zvýraznená Epitadeovou rétrou ešte viac prehĺbila sociálne diferenciácie u všetkých skupín obyvateľstva. Spartskí občania so stratou pôdy strácali svoje občianske práva a pokles počtu občanov, ku ktorému napomáhali aj neustále vojny, začal gradovať. Sparta sa vplyvom týchto okolností v polovici 3. storočia ocitla pred krachom. Katastrofálnu situáciu bolo možné vyriešiť len reformami v sociálnej oblasti. Ako prvý si to uvedomil Agid IV. z dynastie Eurypóntovcov, ktorý však svoj program nedotiahol do konca. V jeho krokoch pokračoval Kleomenés a reformné snahy, ktoré mali Sparte prinavrátiť stratenú slávu a hegemoniu na Peloponéze, svojimi radikálnymi reformami zakončil Nabis. Neúspech jeho konania znamenal pre Spartu koniec samostatných dejín.

Ak by sme porovnali troch spartských reformátorov, ktorí sa snažili vyriešiť naliehavé vnútorné problémy, ktorým Sparta čelila, našli by sme zaujímavé okolnosti. Zdá sa, že sa každý poučil na chybách svojho predchodcu. Nedotiahnutie vyhláseného programu do konca znamenalo Agidov koniec. Nechal sa presvedčiť chamtivým priateľom a nerealizoval druhú časť

svojho programu, teda rozdelenie pôdy, do konca. Kleomenés sa z toho poučil a nielen že zrealizoval celý program, ktorým mal v úmysle obnoviť slávu Sparty, ale dokonca modifikoval Lykúrgovo zriadenie. Zrušil eforát a pozmenil podstatu spartskej dyarchie. Úspechy na vojenskom poli v zahraničí povzbudili predstaviteľov sociálnych hnutí v obciach, ktorí sa vidinou očakávaných zmien pridávali na jeho stranu. Kleomenés nepočítal s aplikáciou spartských reforiem v iných gréckych mestách. Jeho opatrenia boli riešením čisto spartských problémov. Nespokojnosť obyvateľstva v iných obciach tak vyústila do jeho konca. Nabid sa poučil aj z Kleomenových chýb, no v jeho prípade už pomery v Grécku začal určovať Rím. Svoje sociálne reformy nemal v úmysle obmedziť len na Spartu, ale realizoval ich aj v iných obciach, ktoré ovládal. Tým sa stal trňom v oku tak Rímanom ako aj Macedóncom. Jeho konanie tak bolo už od začiatku odsúdené na neúspech.

Reformy Agida a Kleomena, a najmä Nabida, zasahovali do spoločenskej štruktúry spartskej spoločnosti, ale nie s cieľom ju zmeniť alebo zrušiť. Všetci sa svojimi opatreniami snažili zastaviť klesajúci počet spartských občanov. Nabid bol v tom najradikálnejší, keďže občianstvo dával aj žoldnierom aj heilótom, zatiaľ čo Agid a Kleomenés len perioikom. Akonáhle vzrástol počet občanov, vzrástla, aj keď iba dočasne, bojaschopnosť spartskej armády.

Všetci traja boli priaznivcami Lykúrgovho zriadenia, o obnovu ktorého sa nažili. Aj keď ich opatrenia boli často v rozpore s tradičným zriadením, vždy sa odvolávali na staré časy a podľa svojho si interpretovali Lykúrgov odkaz.

Všetci spomenutí reformátori svojimi reformami potvrdzujú pravdivosť nasledujúcich slov.

„Kdo chce zavádzať zmeny, musí se tvářit, jako by se vracel zpět do imaginárních dob, kdy právo vzkvétalo v celém svém majestátu. Jedinou možností, jak postoupit kupředu, je vrátit

se spět do minulosti - ovšem do minulosti tak vynalézavě
rekonstruované, že ve skutečnosti obsahuje nezbytné zárodky
novot.¹⁵⁹

---

¹⁵⁹ Johnson, Paul: Dejiny anglického národa, 1995, s.69

Zoznam použitej literatúry:

- Bahník, Václav et al.: Slovník antické kultury, Svoboda, Praha 1974
- Bouzek, Jan - Ondřejová, I.: Periklovo Řecko, Mladá Fronta, Praha 1989
- Burian, Jan - Oliva, P.: Civilizace starověkého středomoří, Svoboda, Praha 1984
- Grant, Michal: Klasické Řecko, BB art, Brno 1999
- Hradečný, P. et al.: Dejiny Řecka, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2007
- Johnson, Paul: Dejiny anglického národa, Rozmluvy, Řevnice 1995, s.69
- Kurz, Karel: Mince starověkého Řecka a Říma, Antická numizmatika, Libri, Praha 2006
- Levi, Peter: Svět starověkého Řecka, Knižní klub, Praha 1995
- Menghi, Martino: Encyklopedie starověkého Řecka, PERFEKT, Košice 2003
- Oliva, P.: Řecko mezi Makedonií a Římem, Academia, Praha 1995
- Oliva, P.: Sparta a její sociální problémy, Academia, Praha 1971
- Oliva, P.: Raná řecká tyrannis, ČSAV, Praha 1954
- Oliva, P.: Zrození evropské civilizace, Epoque, Praha 2003
- Löwe, Gerhard - Stoll, Heinrich, Alexander: ABC Antiky, IŽ s.r.o., Praha, 2000
- Thomson, George: O staré řecké společnosti, Rovnost, Praha 1952
- Vernant, Jean Pierre: Řecký člověk a jeho svět, Rome-Bari 1991
- Zamarovský, Vojtech: Grécky zázrak, Mladé letá, Bratislava 1990
- Zamarovský, Vojtech: Bohové a hrdinové antických bájí, Svoboda, Praha 1982

Žukov, J. M. et al.: Dejiny světa I. a II. zväzok, Státní nakladatelství politické literatury, Praha, 1959

Pramene:

Aristotelés: Politika, preklad Július Španár, Kalligram, Bratislava 2006

Aristotelés: Rétorika- Poetika, preklad a poznámky Antonín Kříž, nakl. Petr Rezek, Praha 1999

Aristotelés: Politika II, řecko- česky, preklad a poznámky Milan Mráz, Oikoymenh, Praha 2004

Hérodotos: Dějiny aneb Devět knih nazvaných músy, preklad Jaroslav Šonka, Academia, Praha 2004

Homér: Odysseia, preklad O. Vaňorný a F. Stiebitz, Praha, 1956

PAUSANIAS: DESCRIPTION OF GREECE, BOOK III, „LACONIA“
TRANSLATED BY W. H. S. JONES, dostupné na:
<http://www.theoi.com/Text/Pausanias3B.html>

Platón: Zákony, preklad a poznámky František Novotný, Oikoymenh, Praha 1997

Plútarchos: Životopisy, prel. M. Okál, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava 1953

Plútarchos: Životopisy slávých žeků a římanů, preložil Václav Bahník et al., Arista, Praha 2006

Plútarchos: Životopisy Agesilaa, Lysandra, dostupné na:
<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Plutarch/Lives>

Xenofón: Grécke dejiny, preklad Július Španár, Tatran, Bratislava 1985

Xenofon: Polity of Athenians and Lacedaemonians, dostupné na
<http://www.gutenberg.org/dirs/etext98/ptis10.txt>